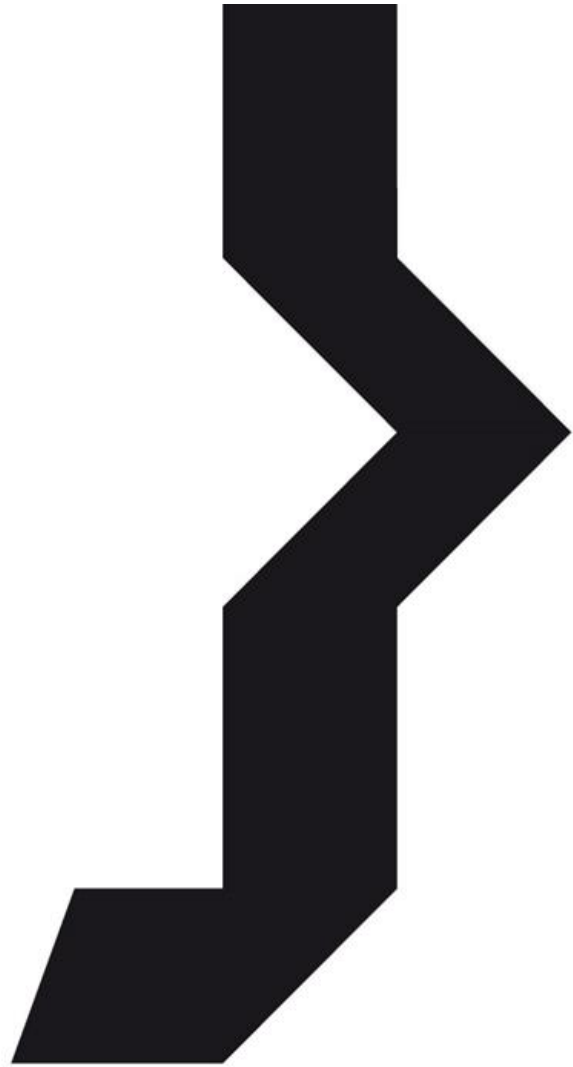

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

PREVENCE SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ

**průvodce předmětem pro studijní program
Sociální patologie a prevence**

Autor: Václav Bělík

Úvod do studia předmětu

Tato studijní opora je vystavěna jako pomůcka k předmětu Prevence sociálně patologických jevů. Ve výuce této studijní disciplíny se studenti seznámí se základy prevence jako pedagogické disciplíny, která musí být realizována dle pedagogických postupů a zásad. Osvojí si poznatky o základních druzích prevence, detailněji se seznámí se specifickou oblastí prevence sociálně patologických jevů s orientací na děti a mládež. Pozornost bude věnována také prevenci ve školním prostředí s aspektem na Rámcově vzdělávací programy včetně problematiky osobnostní a sociální výchovy a etické výchovy. Samostatným tématem také bude legislativa, v rámci které budou studentům zmapovány základní zákony a vyhlášky vztahující se k problematice prevence. Edukace realizátorů prevence a její profesionalizace ve školním prostředí bude samostatným tématem.

Tato studijní opora nenahrazuje studentovi učebnici či odborný text, přináší mu však základní orientaci v předmětu a v probíraných tématech, odkazuje na literaturu a další zdroje nezbytné při studiu předmětu.

Úvodem ke každému tematickému bloku jsou důležité pojmy, informace či hlavní body k zapamatování, následuje stručný vhled do problematiky a shrnutí tématu. Následuje soubor otázek a úkolů, které prověří osvojení teorie a odkáže studenta na další oblasti, které nebyly představeny v rámci opory. Na závěr jsou uvedeny základní zdroje, ve kterých student nalezne představenou látku, a rozšiřující zdroje, které slouží k samostudiu a prohloubení učiva.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je vybavit studenty základními znalostmi z oblasti prevence sociálně patologických jevů, zprostředkovat poznatky o stavu, struktuře, vývoji a specifických prevence sociálně patologických jevů dle cílové skupiny a prostředí, ve kterém je realizována.

Po absolvování předmětu se student:

- bude orientovat v základních pojmech z oblasti prevence sociálně patologických jevů,
- bude schopen rozeznávat mezi pojmy a problematikou sociálně patologických jevů, sociálními deviacemi a rizikovým chováním,
- seznámí se s výchozí literaturou,
- bude schopen se orientovat v platné legislativě,
- bude schopen vyhledávat důležité a podstatné informace v dalších zdrojích informací např. na internetu,
- bude schopen využít a aplikovat poznatky v rámci jiných předmětů.

Osnova předmětu

Předmět je koncipován do 13 bloků, které jsou probírány v rámci výuky v prezenční formě a v redukované podobě také v kombinované formě studia.

1. Vymezení problematiky prevence, prevence jako multioborový pojem, prevence jako pedagogický pojem
2. Specifika prevence sociálních deviací, obsah prevence sociálních deviací
3. Stav prevence v ČR, systém a struktura prevence
4. Legislativa v oblasti prevence

5. Stav prevence v zahraničí – především Polsko a Slovensko
6. Rozdělení prevence – dle cílové skupiny, dle prostředí, sociální prevence a prevence viktimnosti jako specifická témata
7. Prevence ve školním prostředí
8. Přehled programů prevence realizovaných KSPSoc
9. Metodika vytváření programů prevence
10. Pedagogické zásady při realizaci prevence
11. Způsoby evaluace prevence a preventivních aktivit
12. Vzdělávání realizátorů prevence
13. Možnosti profesionalizace prevence

Literatura

Základní literatura a zdroje:

- BĚLÍK, V. 2012. *Rizikové chování a jeho prevence v terciárním vzdělávání pedagogů*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 124 s. ISBN 978-80-7435-237-9.
- BĚLÍK, V., HOFERKOVÁ, S. 2016. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2016. 142 s. ISBN 978-80-263-1015-0.
- EMMEROVÁ, I. 2012. *Preventivní a sociálně-výchovná práce s dětmi a mládeží*. 1. vyd. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banské Bystrici, 2012. 142 s. ISBN 978-80-557-0463-0.
- FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0.
- HRONCOVÁ, J. 2014. Súčasný problémy a možnosti ďalšieho vzdelávania sociálnych pedagógov v praxi a participácia Banskobystrickej školy sociálnej pedagogiky na jeho realizácii. In: *Socialia 2014: Aktuálne problémy prevencia sociálnopatologických javov a jej profesionalizácie*. Banská Bystrica: Belianum, 2014. ISBN 978-80-557-0808-9.
- HRONCOVÁ, J. a kol. 2013. *Preventivní sociálně-výchovná činnost v škole. (Metodická příručka pro sociálních pedagogův a koordinátorův prevence)*. Banská Bystrica: Belianum, 2013. 343 s. ISBN 978-80-557-0596-5.
- JURYSTOVÁ, L., JAROŠÍK, V., PACNEROVÁ, H. 2015. *Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků*. NUOV, 2015.
- KABÍČEK, P. a kol. 2014. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2014. 343 s. ISBN 978-80-7387-793-4.
- KLÍMOVÁ, M. 1987. *Teorie a praxe výchovného poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
- KRAUS, Blahoslav a kol. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 325 s. ISBN 978-80-7435-080-1.
- KUCHARSKÁ, A. 2013. Školní poradenské pracoviště. In *Školní poradenství I*. Praha: PdF UK, 2013. ISBN 978-80-7290-710-6, s. 40-47.
- Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (dokument č.j. 21291/2010-28). 2010. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2010 [cit. 2017-05-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance (dokument č.j. 14 423/1999-22). 1999. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 1999 [cit. 2017-05-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování a postihu záškoláctví (dokument č.j.10194/2002-14). 2002. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2002 [cit. 2017-05-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>

Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu: 2005-2007: [informační a propagační brožurka]. 1. vyd. Kladno: Aisis, 2008. 68 s. ISBN 978-80-904071-2-1.

MIOVSKÝ, M. a kol. 2010. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. 1. vyd. Praha: Sdružení SCAN, 2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.

MIOVSKÝ, M. a kol. 2012. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. 1. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2012. 220 s. ISBN 978-80-87258-89-7.

MIOVSKÝ, M. a kol. 2015. *Prevence rizikového chování ve školství*. 2. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015b. 328 s. ISBN 978-80-7422-391-4.

PELČÁK, S. 2007. *Nespecifická primární prevence a psychologie zdraví*. In *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-896-3, s. 304-316.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta a VEČERKA, Kazimír. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014. 114 s. ISBN 978-80-7338-140-0.

TYŠER, J. 2006. *Školní metodik prevence: soubor materiálů*. 1. vyd. Most: Hněvín, 2006. 103 s. ISBN 80-86654-17-6.

VACKOVÁ, M., ONDRÁČKOVÁ, L. 2014. Školní metodik prevence. In *Školní poradenství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4502-2, s. 51-54.

VEČERKA, K. 2009. Čestně o prevenci. In *Budoucnost a sociální patologie: nová řešení starých problémů či stará řešení problémů nových?: sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS: Kašperské Hory, 22.-24. dubna 2009*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2009, s. 56-77. ISBN 978-80-903541-6-6.

Doporučená literatura:

Centrum PRVoK. *Centre for prevention of risky virtual communication* [online]. 2016 [cit. 2017-01-17]. Dostupné z: <http://www.prvok.upol.cz/index.php/cz/>

DOLEJŠ, M, SKOPAL, O a SUCHÁ, J. a kol. 2014. *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 153 s. ISBN 978-80-244-4181-8.

DOLEJŠ, M. 2010. *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 189 s. ISBN 978-80-244-2642-6.

DYTRTOVÁ, R., KRHUTOVÁ, M. 2009. *Učitel: příprava na profesi*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. 121 s. ISBN 978-80-247-2863-6.

HAVLÍNOVÁ, M. et al. 2006. *Program podpory zdraví ve škole: rukověť projektu Zdravá škola*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2006. 311 s. ISBN 80-7367-059-3.

- HOFERKOVÁ, S. 2017. Rizikové chování dětí a mládeže v českých výzkumech. In: *Acta sociopathologica IV: Ohrožení dítěte v kontextu společenských změn*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2017, 97–108 s. ISBN 978-80-7435-666-7.
- HOFERKOVÁ, S., BĚLÍK, V. 2017. Risky behaviour in adolescents in the East Bohemian region. *Kontakt*. 2017, 19(2): 130–135. ISSN 1212-4117. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.kontakt.2017.04.005>
- KOLÁŘ, M. 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.
- KOLÁŘ, M. 2013. *Výcvik odborníků v léčbě šikany: sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou*. 1. vyd. Praha: Pražská vysoká škola psychosociálních studií, 2013. 108 s. ISBN 978-80-904748-2-6.
- KRAUS, B. 2014a. *Společnost, rodina a sociální deviace*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 157 s. ISBN 978-80-7435-411-3.
- KRAUS, B. 2014b. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. 215 s. ISBN 978-80-262-0643-9.
- KREJČOVÁ, V., KARGEROVÁ, J. 2011. *Vzdělávací program Začít spolu: metodický průvodce pro I. stupeň základní školy*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. 228 s. Step by step. ISBN 978-80-7367-906-4.
- OLIVAR, R. R. 1992. *Etická výchova*. 1. vyd. Bratislava: Orbis pictus, 1992. 209 s.
- OPEKAROVÁ, O. 2010. *Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby*. 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 72 s. ISBN 978-80-86723-96-9.
- PELČÁK, S. 2013. *Osobnostní nezdolnost a zdraví*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 207 s. ISBN 978-80-7435-342-0.
- RADIMECKÝ, J. 2007. *Prevence a adiktologie pro odborníky pracující v ústavní výchově a preventivně výchovné péči: učební podklady ke kurzu*. 1. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, Univerzita Karlova, 2007.
- ZAPLETALOVÁ, J. 2011. Školní poradenská pracoviště. *NÚV – Národní ústav pro vzdělávání* [online]. 2011 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/poradenstvi/skolni-poradenska-pracoviste>

Požadavky na ukončení předmětu - zápočet

1. vypracování zápočtové práce (do 15 stran textu):
  - a. vybraný výzkum z oblasti prevence sociálně patologických jevů (popis výzkumu, hlavní výsledky, vlastní zhodnocení),
  - b. zmapování projektů prevence v regionu (teoretická východiska, praktické zkušenosti, zhodnocení).
2. úspěšné vykonání zápočtového testu (30 otevřených otázek; úspěšnost min. 60%).
3. Podíl na přípravě programů primární prevence, které jsou v rámci výuky oboru Sociální patologie a prevence realizovány

Význam ikon v textu

K zapamatování

je soupisem důležitých pojmů a hlavních bodů, které by student při studiu tématu neměl opomenout.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

umožňují studentovi ověřit porozumění textu a osvojení problematiky.

Shrnutí

představuje shrnutí tématu.

Literatura

je soupisem zdrojů použitých v kapitole a slouží také pro doplnění a rozšíření poznatků.

Obsah studijní opory

1	VYMEZENÍ PROBLEMATIKY PREVENCE, PREVENCE JAKO MULTIOBOROVÝ POJEM, PREVENCE JAKO PEDAGOGICKÝ POJEM.....	9
1.1	Vymezení problematiky prevence.....	9
1.2	Místo prevence v systému věd	10
1.3	Pedagogické aspekty prevence.....	10
2	OBSAH PREVENCE SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ.....	16
2.1	Rizikové chování jako obsah prevence	16
2.2	Syndrom rizikového chování	17
2.3	Etopedický pohled.....	17
2.4	Kriminologický pohled	18
2.5	Patologické, asociální a disociální chování.....	18
3	STAV PREVENCE V ČR, SYSTÉMA STRUKTURA PREVENCE.....	21
3.1	Stav a strategie prevence v ČR.....	21
3.2	Struktura prevence	23
4	LEGISLATIVA V OBLASTI PREVENCE.....	26
4.1	Strategie České republiky v problematice prevence a strategické dokumenty vztahující se k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.....	26
4.2	Další rezortní dokumenty k prevenci ve vztahu k dětem a mládeži	28
4.2	Další dokumenty vymezující problematiku prevence rizikového chování	31
5	STAV PREVENCE V ZAHRANIČÍ – PŘEDEVŠÍM ČESKOSLOVENSKÉ SROVNÁNÍ.....	34
5.1	Pohled na preventivně výchovnou péči ve slovenském prostředí.....	34
5.2	Idea sociálního pedagoga ve školním prostředí ve srovnání česko-slovenském 34	
5.3	Prevence ve škole na Slovensku	35
6	RŮZNÁ DĚLENÍ PREVENCE.....	38
6.1	Primární prevence	38
6.2	Sekundární prevence	39
6.3	Terciární prevence.....	39
6.4	Struktura prevence	40
7	PREVENCE VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ	42
7.1	Školní poradenské pracoviště.....	42
7.2	Systém školního poradenství.....	42
7.3	Externí subjekty	43
7.4	Školní metodik prevence.....	44
7.5	Výchovný poradce	44
7.6	Školní psycholog.....	45
7.7	Školní speciální pedagog.....	45
8	PŘEHLED PROGRAMŮ PREVENCE REALIZOVANÝCH KSPSOC.....	47
8.1	Senior v pasti.....	47
8.2	Projekt U(PEER).....	49
9	METODIKA VYTVÁŘENÍ PROGRAMŮ PREVENCE	54
9.1	Preventivní program školy	54
9.2	Metodické doporučení pro tvorbu preventivního programu školy	55

10	PEDAGOGICKÉ ZÁSADY PRO REALIZACI PREVENCE	58
10.1	Zásady strategie prevence rizikového chování jsou rozděleny do několika oblastí: (Národní strategie prevence, 2013).....	58
10.2	Preventivně výchovné cíle.....	59
11	ZPŮSOBY EVALUACE PREVENCE A PREVENTIVNÍCH AKTIVIT	62
11.1	Specifické cíle pro prevenci rizikového chování ve školním prostředí jako cesta pro hodnocení: (Národní strategie prevence, 2013).....	62
11.2	Cesty k evaluaci prevence	62
11.3	Přehled evaluačních nástrojů (Miovský, 2008,2015).....	63
12	VZDĚLÁVÁNÍ REALIZÁTORŮ PREVENCE.....	66
12.1	Legislativní požadavky na vzdělání aktérů školského poradenského systému 66	
12.2	Analýza sociálně pedagogicky zaměřených oborů v rámci Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové v kontextu vzdělávání odborníků na prevenci	67
12.3	Profil absolventa a předměty zabývající se rizikovým chováním u oboru Sociální patologie a prevence	68
12.4	Profil absolventa a předměty zabývající se rizikovým chováním u oboru Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii	70
13	MOŽNOSTI PROFESIONALIZACE PREVENCE	72
13.1	Modely uchopení školského poradenského pracoviště jako cesta pro zkvalitňování prevence	72
13.2	Cesty pro profesionalizaci prevence ve školním prostředí.....	73

1 Vymezení problematiky prevence, prevence jako multioborový pojem, prevence jako pedagogický pojem

K zapamatování

- prevence
- zdraví
- multidisciplinarita
- preventivně výchovné cíle
- kurikulum
- kompetence
- zdatnosti
- prostředky výchovy
- evaluace
- edukace
- komplexnost
- adekvátnost
- cílenost
- protektivní faktory

1.1 Vymezení problematiky prevence

Pojem prevence pochází z lat. *preavenire*, *praevenio*, což znamená předejít či předstihnout, předcházet (Šenková, 2002, s. 262). Tento pojem je často užíván i v běžném životě a můžeme ho definovat jako soustavu opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu, například nemocem, drogovým závislostem, zločinům, nehodám, neúspěchu ve škole, sociálním konfliktům, násilí a podobně. Zajímavý je pohled Radimeckého (2012), který se opírá o anglickou variantu slova *prevent* rozloženou na prefix *pre-* a kořen *-event-*, což lze do češtiny převést jako před událostí. Význam tohoto pojmu je tak možné vnímat jako ujednocený a jasný. V souladu s tímto překladem chápe prevenci i pedagogika. V *Pedagogickém slovníku* Průchy, Walterové a Mareše (2013) je prevence popsána jako „soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům“, zejména onemocnění, poškození, sociálně patologickým jevům, a Miovský (2010, s. 24) dodává, že „zahrnuje veškeré typy výchovných, vzdělávacích, zdravotnických, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky“.

Pojem prevence tak ve svém obsahu vystihuje problematiku předcházení projevům rizikového chování. S problematikou prevence se setkáváme v mnoha různých vědních oborech. Často využívá tento pojem například medicína, podle které se dá prevence definovat jako soubor sociálních a zdravotních opatření s cílem předcházet poškození zdraví, vzniku nemocí a trvalých následků. S prevencí se můžeme setkat také v oblasti

občanského práva. Zde se mluví o prevenci s cílem předejít konfliktům, aby nemusely být řešeny rozhodnutím soudu. (Kraus, Hroncová a kol., 2010)

1.2 Místo prevence v systému věd

Problematika prevence je tématem, které je na pomezí několika vědních disciplín – **tématem multidisciplinárním.**

Problematika prevence je tématem co do obsahu velmi širokým. Zabývá se jím celá řada nepedagogických oborů, ač je zřejmé, že je nutné na ni nahlížet z pohledu pedagogického. Svými pedagogickými rysy vstupuje do celé řady oblastí (včetně lékařství, kriminologie, sociální práce a další), které si ji dodnes přivlastňují, berou za svou.

V oblasti:

- závislostí ji často využívá lékařství a sociální práce,
- kriminologické s ní operují policisté, soudci a pracovníci penitenciární a postpenitenciární péče,
- přírodovědné s ní pracují především ekologové a enviromentalisté,
- výchovně vzdělávací ji využívají především pedagogové.

Vlivem používání pojmu prevence pro odlišné aktivity v různých oborech došlo ke skutečnosti, že ji můžeme také jinak vysvětlovat. Pojem prevence je v pedagogickém prostředí běžně používán. Často mu je však mylně dávána náplň, kterou získal právě z oblastí nepedagogických. Je vymezován jako řešení aktuálně ožehavého tématu a prezentace či návrh strategií pro jeho eliminaci. Často se v literatuře setkáváme s tím, že autoři mylně předpokládají, že jev se ve zkoumaném prostředí vyskytuje a říkají: „Pojďme jej řešit.“ Tím se samotný pojem prevence v praxi posunuje ve svém významu. Jsou jím nazývány různé druhy terapií, léčení sociálních chorob, které již v plné míře propukly. Samotný pojem prevence však znamená předcházení. To označuje vybudování v jedinci i sociální skupině takovou vnitřní sílu (vybavit jej kompetencemi), aby byl natolik odolný vnějším vlivům, že jim bude schopen aktivně čelit.

1.3 Pedagogické aspekty prevence

V rámci této podkapitoly si povšimneme několika kategorií v rámci pedagogiky, které vymezují problematiku prevence.

A. **Preventivně výchovné cíle** se orientují do tří složek osobnosti člověka. Mají snahu ovlivňovat jeho rozumovou (kognitivní) stránku, to znamená přenášet velké množství informací a pomocí výukových metod vštípit tyto informace jedince za své. (Příkladem jsou osvětové preventivní programy, které přinášejí informaci: Kouření škodí zdraví.) Druhý směr preventivních cílů zahrnuje snahu ovlivňování emotivní stránky člověka. Mají snahu zapůsobit na nejvnitřnější stránku jedince, vzbouřit v něm konfliktní postoje k dané problematice (příkladem jsou například preventivní programy, které ukazují plíce kuřáka). Třetí složkou, na kterou preventivní cíle působí je oblast konativní, zahrnující cíle, které mají snahu změnit způsoby chování. Vychází z přesvědčení, že již nastala doba, kdy absolventi základního vzdělávání mají velmi dobré vědomosti o problematice, kterou se prevence zabývá, ale stejně se podle toho nechovají (všichni vědí, že kouření škodí zdraví, ale proč tedy téměř všichni kouří?).

B. Instituce, které se zabývají prevencí (především školy, rodiny, zdravotnická zařízení, policie, neziskové organizace a další) si musí být vědomy při stanovování preventivně výchovných cílů **existence kurikula instituce**, kterou výstižně popisuje Eliška Walterová ve vztahu ke školnímu prostředí, nicméně skutečnosti, které jsou popsány, jsou univerzálně platné i pro oblast nepedagogickou. Ve své publikaci píše o úloze kurikula při stanovování výchovných cílů. Rozlišuje tři druhy kurikula: FORMÁLNÍ, NEFORMÁLNÍ A SKRYTÉ.

A. **Formální kurikulum** je komplexní projekt cílů, obsahu, prostředků a organizace vzdělávání a realizace projektového kurikula ve vzdělávacím procesu (ve výuce) a způsoby kontroly a hodnocení výsledků vzdělávacího procesu.

B. **Neformální kurikulum** zahrnuje aktivity a zkušenosti vztahující se ke škole (mimotřídní a mimoškolní aktivity organizované školou např. exkurze, výlety, soutěže, zájmové činnosti, domácí, dále pak domácí studium, úkoly a příprava žáků na studium.

C. **Skryté kurikulum** postihuje další souvislosti života školy, které nejsou obvykle explicitně vyjádřeny v programech a jsou obtížně postižitelné – étos a klima školy, vzdělávací hodnoty, vztahy mezi učiteli a žáky, vztahy mezi školou a dalšími zdroji vzdělávání, způsoby diferenciací žáků, pravidla chování ve třídě, sociální struktura třídy, charakter školního prostředí, implicitní obsah učebnic a učitelova výkladu apod. (Walterová, 1994) Při stanovování preventivně výchovných cílů je nutné dbát na ovlivňování všech tří složek osobnosti a navíc preventivní působení zasadit do pedagogického prostředí, které nese pozitivně formativní kurikulum.

C. **Kompetence (zdatnosti) preventivně výchovného působení** Témata preventivního působení vymezují příslušné vyhlášky, které se jednotlivými problémy zabývají. My si však na tomto místě povšimneme jiné skutečnosti, než je oblast legislativní. Touto skutečností je existence pojmu kompetence, respektive ve vztahu k probíhající kurikulární reformě vzdělávací soustavy připomeňme pojem klíčová kompetence. Tento pojem v sobě zahrnuje reakci na aktuální změny ve společnosti. Reagujeme jím na změněnou sociální strukturu společnosti, na hrozby ekologické, migrační, vztahové a další. Co tedy je klíčová kompetence, kdo je jejím nositelem a proč je důležitá pro prevenci? „Obecně lze říci, že klíčové kompetence zahrnují celé spektrum kompetencí přesahující hranice jednotlivých odborností. Jsou výrazem schopnosti člověka chovat se přiměřeně situaci, v souladu sám se sebou, tedy jednat kompaktně.“ (Belz, 2001) „Mít kompetenci znamená, že člověk (žák) je vybaven celým složitým souborem vědomostí, dovedností a postojů, ve kterém je vše propojeno tak výhodně, že díky tomu člověk může úspěšně zvládnout úkoly a situace, do kterých se dostává ve studiu, v práci, v osobním životě. Mít určitou kompetenci znamená, že se dokáže v určité přirozené situaci přiměřeně orientovat, provádět vhodné činnosti, zaujmout přínosný postoj.“ (VÚP, 2004) Kdo je tedy oním nositelem klíčových kompetencí. Jsme jím my všichni. Na straně jedné všichni ti, které můžeme označit jako objekty prevence. Mohou jimi být děti ve škole; senioři, kteří vyslechnou přednášku o bezpečné komunikaci; nezaměstnaní, kteří podstupují rekvalifikační kurz jako prevenci dlouhodobé nezaměstnanosti; vězni, kteří podstupují resocializační program jako prevenci budoucí trestné činnosti a další. Na straně druhé by jejich nositeli měli být ti, koho můžeme označit jako subjekt prevence, v ideálním případě by bylo vhodnější používat pojem facilitátor. Vyjdeme z myšlenky, že předávat kompetenci může jen ten, kdo je sám kompetentní. Vidíme však celou řadu rodičů, kteří jsou sami pachatelé trestné činnosti; pedagogů, kteří jsou členy subkultury, politické strany, jsou agresivní, mnozí umějí velmi

dobře vzdělávat, ale neumí vychovávat; policistů, kteří zanedbávají svou práci; lékařů, kteří jsou sami závislí; sociálních pracovníků, kteří dělají svou práci pouze formálně a napadla by nás ještě asi celá řada příkladů, se kterými jsme se v životě setkali.

D. **Prostředky výchovy**, mezi které řadíme materiální vybavení institucí, ve kterých je prevence realizována (nábytek, výzdoba, pomůcky,...) a vztahy mezi lidmi, kteří prevenci realizují. Někdy se můžeme setkat i s ekvivalentem pojmu klíčová kompetence – zdatnost. Tento pojem vyjadřuje zvláště v sociálních oblastech připravenost k akci – zdravou zdatnost.

E. **Evaluace prevence** - jak ukazuje celá řada publikací (Nešpor, 1996; Kolář, 2009), tak otázka hodnocení prevence je komplikovaná, ne však nemožná. V praxi je častější hodnocení dílčích preventivních aktivit, nikoli hodnocení celých preventivních programů. Je tomu tak z důvodu rozličných vnějších i vnitřních podmínek, které panují při realizaci jednotlivých preventivních programů, což je v zásadní míře determinuje.

F. **Komplexnost** a kombinace mnohočetných strategií působících na určitou cílovou skupinu. Tento princip vychází z bio-psycho-sociálního modelu (srov. Pelcák, 2013; Bělík, 2012), z kterého vyplývá, že příčiny rizikového chování mohou být značně rozmanité a z toho důvodu je nutné, aby i preventivní aktivity nebyly uniformní. Kontinuita působení a systematickosti plánování na základě tohoto principu by preventivní aktivity měly být dlouhodobé a systematické, jednotlivé etapy by na sebe měly navazovat a jejich návaznost by zároveň měla být transparentní pro klienty. Jednorázové aktivity se prokázaly jako mnohem méně účinné. Podobně i jednostranné, zjednodušené informace se prokázaly jako potenciálně škodlivé pro klienty a také pro důvěryhodnost celého programu.

G. **Cílenost** a adekvátnost informací i forem působení vzhledem k cílové populaci a jejím věkovým, demografickým a sociokulturním charakteristikám, v souladu s cíleností a adekvátností informací a forem působení by měl být program přesně zacílen na účastníky a zohlednit jejich specifika vyplývající z výše uvedených charakteristik. Pak může být program pro účastníky atraktivní a dosáhnout kýženého efektu. Včasný začátek preventivních aktivit, ideálně již v předškolním věku. Je zcela logické, že čím delší dobu preventivní aktivity trvají, tím vyšší je jejich účinnost. Zároveň se prokázalo, že postoje a hodnotová orientace dětí se tvoří již v předškolním věku, a proto je vhodné s prevencí začínat již v mateřských školách. Samozřejmě však je, že se tak zvyšují i nároky na pedagogické pracovníky mateřských škol.

H. **Pozitivní orientace primární prevence a demonstrace konkrétních alternativ**. Tento princip poukazuje na důležitost podpory zdravého životního stylu samotnými realizátory programů prevence a jejich roli jako pozitivního modelu pro účastníky. Využití KAB modelu – knowledge – attitude – behavior (v českém překladu se používá jako model znalosti – postoje – chování) zprostředkovává působení na účastníky programu nejen v informační/znalostní rovině preventivních programů, „ale především i na kvalitu postojů a následnou změnu chování. Kvalita postojů a změna chování nemusí často s rozsahem a hloubkou poznatků přímo souviset. Součástí modelu je proto získání relevantní sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život, jako například posílení schopnosti mladých lidí čelit tlaku k užívání návykových látek zvýšeným sebevědomím, nácvikem asertivity a schopnosti odmítat, zkvalitněním sociální komunikace a schopnosti obstát v kolektivu a také např. řešit problémy sociálně přiměřeným způsobem.“ (Miovský, 2012). Miovský, Zapletalová, Skácelová uvádějí definici velmi blízkou a využívají místo užívání návykových látek, širší pojem různé typy

rizikového chování. Využití peer prvku: důraz na interaktivitu a aktivní zapojení. Tento princip staví především na předpokladu, že největší vliv mají na dospívající jedince jejich vrstevníci, a tak by realizátoři preventivních aktivit měli vystupovat spíše v roli moderátorů a poskytovat účastníkům dostatek prostoru k interakci a podporovat je v otevřené prezentaci vlastních názorů. Při využití principu denormalizace dochází k postupnému vyladění hodnotového žebříčku účastníků programu a rizikové chování by se mělo stát něčím nepřijatelným a mimo sociální normu. Podpora protektivních faktorů ve společnosti, vytváření podpůrného a pečujícího prostředí. Princip podpory protektivních faktorů umožňuje účastníkům prožít program v bezpečném a pečujícím prostředí, které vytváří vhodné podmínky pro dané aktivity. Součástí preventivních programů je i možnost předání návazných kontaktů v případě krizové situace. Nepoužívání neúčinných prostředků. Mezi neúčinné prostředky lze zahrnout pouhé informační besedy, „ metody obsa hující zastrasování, či od strasování dětí, zakazování, přehánění následků užívání, moralizování a v neposlední řadě i afektivní v ýchova postavená pouze na emocí ch a pocitech .“ (Miovský, 2010) Tyto metody jsou jasně jednostranné a jsou v přímém rozporu s výše uvedenými principy. (Miovský, 2012) Posledním z témat, kterého si povšimneme, jsou metody preventivně výchovného působení, které jsou v dostupné literatuře dosud málo propracovány. Facilitátoři (preventisté) využívají metod psychologických, pedagogických, sociologických respektive metod sociální práce.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Uveďte definici prevence a předmět zkoumání.
2. Vysvětlete pojem: multidisciplinárnost prevence sociálně patologických jevů.
3. V rámci předmětu Sociální pedagogika jste si vymezovali pojem „pedagogizace prostředí“. Pokuste se přenést argumentaci na pojem prevence resp. „pedagogizace prevence“. Jak byste pojem vysvětlili např. v kontextu práce policisty či lékaře.
4. Vypracujte stručnou charakteristiku z.ú. Bonanza a popište jejich aktivity.
5. Vyhledejte časopis Prevence a slovenský časopis Sociálna prevencia. Vyberte libovolný článek dle vašeho zájmu a zpracujte stručný výtah, který budete schopni ústně prezentovat. (Doporučený zdroj: webové stránky časopisu)
6. Vyberte a zpracujte stručnou charakteristiku některé z organizací, které se zabývají primární prevencí sociálně patologických jevů v regionu.
7. Vypracujte rešerši zdrojů zabývajících se prevencí, které jsou dostupné v univerzitní a státní vědecké knihovně. (Doporučené zdroje: katalog knihovny Univerzity Hradec Králové a Státní vědecké knihovny v Hradci Králové)

Literatura

Použitá literatura:

- BELZ, Horst. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry . Dana Lisá. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 375 s. ISBN 80-7178-479-6.
- KRAUS, B. – HRONCOVÁ, J. a kol. 2010. *Sociální patologie*. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 325 s. ISBN 978-80-7435-080-1.

KOLÁŘ, Zdeněk a ŠIKULOVÁ, Renata. Hodnocení žáků. 2. dopl. vyd. Praha: Grada, 2009. 199 s. ISBN 978-80-247-2834-6.

19

MIOVSKÝ, Michal a kol. Primární prevence rizikového chování ve školství: Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, 2010. 253 s. ISBN 978-8087258-47-7.

MIOVSKÝ, Michal a kol. Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. 220 s. ISBN 978-80-87258-89-7.

MYSLIVCOVÁ, Jiřina. Kapitoly z teorie školní a mimoškolní výchovy. 1.vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1985. 294 s.

NEŠPOR, Karel, CSĚMY, Ladislav a PERNICOVÁ, Hana. Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a na středních školách: příručka pro pedagogy. Praha: Sportpropag pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 1996. 156 s. ISBN 80-260-3877-0.

PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ E. – MAREŠ, J. 2013. *Pedagogický slovník*. 7. vyd. Praha: Portál, 2013. 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9.

RADIMECKÝ, J. 2007. *Prevence a adiktologie pro odborníky pracující v ústavní výchově a preventivně výchovné péči: učební podklady ke kurzu*. 1. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, Univerzita Karlova, 2007.

ŠENKOVÁ, S. 2002. Latinsko-český, česko-latinský slovník. 3. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 262 s. ISBN 80-7182-143-8.

VÚP. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 1. vyd. 2004. 113 s. Dostupný z WWW: <http://www.vuppraha.cz/index.php?op=sections&sid=208>.

WALTEROVÁ, Eliška. Kurikulum: proměny a trendy v mezinárodní perspektivě. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. 186 s. ISBN 80-210-0846-6.

Doporučená literatura a další zdroje:

BĚLÍK, Václav. Rizikové chování a jeho prevence v terciárním vzdělávání pedagogů . Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 124 s. ISBN 978-80-7435-237-9.

FEYERABEND, Paul. Rozprava proti metodě. 1. vyd. Praha: Aurora, 2001, 430 s. ISBN 80-7299-047-0.

PELCÁK, Stanislav. Osobnostní nezdolnost a zdraví. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 206 s. ISBN 978-80-7435-342-0.

ŠŤASTNÁ, Jarmila, HOFERKOVÁ, Stanislava. Názory pedagogických pracovníků na etickou výchovu (vybrané výsledky výzkumného šetření). e - Pedagogium , 2009, č. 3, s. 149 – 165. ISSN 1213-7758.

STÜNDL, Erich. Systém včasné intervence a metody sociálněvýchovného působení. Olomouc: UP v Olomouci, 2009. 137 s. Rigorózní práce.

VEČERKA, Kazimír. Proč potřebuje prevence kriminality zákonnou oporu. In: Kdo slyší hlas volajícího na poušti: referáty z konference ve Vranově nad Dyjí v roce 2010 . Vyd. 1. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2010, s. 36-39. ISBN 978-80-903541-7-3.

ÚLEHLA, Ivan. Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 128 s. ISBN 8085850-69-9.

Bonanza <https://www.osbonanza.cz/>

Semiramis <http://www.os-semiramis.cz/>

Časopis prevence <https://www.zivot-bez-zavislosti.cz/casopis-prevence/>

Státní vědecká knihovna v Hradci Králové: <https://www.svkhk.cz/>

Univerzita Hradec Králové: <https://www.uhk.cz/>

K zapamatování

- sociální deviace
- rizikové chování
- patologické chování
- disociální chování
- asociální chování
- syndrom rizikového chování
- etopedie
- kriminologie

2.1 Rizikové chování jako obsah prevence

Pojem rizikové chování je v českém prostředí pojmem relativně novým a svůj původ má v psychologii. Samotný pojem vychází z psychologického pohledu na problematiku a označuje chování, jímž jedinec či skupina ohrožuje sám sebe, ale zároveň může ohrožovat společnost.

Sobotková a kol. (2014, str. 40) uvádí že: „pojem rizikové chování chápeme jako nadřazený k pojmům problémové, delikventní, antisociální a disociální chování atd. Ty jsou často předmětem konceptů a teorií, které se snaží vysvětlit jejich podstatu buď biologickými nebo psychologickými či sociálními příčinami anebo jejich kombinacemi“. Pod tímto pojmem se skrývá chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo pro společnost. Může ohrozit zdraví, život nebo sociální integritu jedince. Je to chování namířené proti zájmům společnosti. (Kikalová, Kopecký, 2014) Rizika jsou trvalou součástí života a riskování není výjimečnou stránkou chování, má dokonce vztah k osobnímu nebo kolektivnímu prospěchu a vychází z emotivních i racionálních složek. Nebezpečí ale tvoří rizika, která nemají žádné racionální prvky a jejichž negativní důsledky převažují nad pozitivními.

Skopalová (2010, s. 9) uvádí: „za příčiny jsou považovány ty skutečnosti, které ovlivňují její existenci. Jde o jevy nebo také celé procesy, které do jisté míry vedou a napomáhají ke spáchání protiprávní činnosti. Rizikové chování je výsledkem vzájemně působících sil a faktorů. Nelze však vždy určit, který z nich má největší díl viny. I přes to bývá na prvním místě uvedena rodina, následuje vliv vrstevnické skupiny.“

Klinický psycholog Jessor (1991) nahlíží na problematiku rizikového chování jako na chování problematické, znepokojující nebo jako nežádoucí vzhledem k normám konvenční společnosti, jejím institucím a autoritám. Toto chování je společenskými institucemi regulováno. Prostředky, kterými instituce problémové chování regulují, v nejmírnější formě zahrnují vyjádření nesouhlasu, extrémní formy pak mají podobu uvalení vazby či vězení. Člověk, který se chová rizikově jedním způsobem, má tendenci chovat se rizikově i v dalších oblastech. Jedná se o jistou propojenost jednotlivých

projevů rizikového chování, která má formu životního stylu. Nejčastěji se tímto způsobem propojují konzumace alkoholu, kouření cigaret, užívání marihuany, delikventní jednání a předčasné zahájení pohlavního života.

Většina mládeže se úspěšně vyrovnává s radikálními změnami v organismu, ale v posledních desetiletích stále větší její část přijímá rizikový způsob života, nezdědka s negativními následky pro další život. Jedná se o celosvětový trend. Nejvíce jsou tato fakta sledována a analyzována v USA, a to především od konce devadesátých let. V této souvislosti se hovoří o „nové morbiditě mládeže“. Výzkumy dokazují, že se tyto jevy vyskytují společně, mají často stejné příčiny a rizikové faktory. Proto vlastně tvoří určitý syndrom (Hamanová, Kabíček, 2001). V souvislosti s rizikovým chováním můžeme hovořit o tzv. syndromu rizikového chování v dospívání. To znamená experimentování s různými rizikovými způsoby chování. Dá se považovat za součást vývoje dospívajících a ve většině případů během tohoto období vymizí. To ale neznamená, že jedince může toto chování ohrozit v dalším životě – máme na mysli rizikové chování spojené s překročením hranice trestného činu.

2.2 *Syndrom rizikového chování*

Podle Světové zdravotnické organizace jsou adolescenti samostatnou rizikovou skupinou. Syndrom rizikového chování v dospívání (SRCH-D) se dělí na tři složky:

- **zneužívání návykových látek** (klesá věk uživatelů, roste podíl dívčí populace)
- **negativní jevy v oblasti psychosociálního vývoje** (maladaptace, poruchy chování, agrese, delikvence, kriminalita, sociální fobie, sebepoškození, sebevražednost)
- **rizikové chování v oblasti reprodukční** (předčasný sex, předčasné rodičovství, časté střídání partnerů, pohlavní nemoci (Sobotková a kol., 2014).

2.3 *Etopedický pohled*

Dalším důležitým pojmem jsou poruchy chování. Jedná se o pojem, který je vymezován v etopedii (speciálně pedagogické disciplíně). V obecném smyslu se poruchou chování označuje „každá negativní odchylka od normy mající obraz trvalého a vědomého jednání označeného jako nežádoucí projevy v chování, které mohou vyústit až do stádia delikvence, kriminality, nebo dokonce poruchy osobnosti“ (Kaleja, 2013, s. 63). Ve vztahu k dětem převažuje v současné době označení porucha chování a emocí, které vyjadřuje neoddelitelnost emocionálních problémů a problémů v chování. V české a slovenské speciálně pedagogické literatuře se můžeme setkat s podobným označením pro děti a mládež sociálně a emocionálně narušené. V současné etopedii bývají rozlišovány tři kategorie (Vojtová, 2008):

1. **Dítě v riziku poruch chování:** dítě, které ve svém vývoji čelí mnohým rizikům z osobnostní a sociální roviny.
2. **Problémové chování:** též dítě s problémem v chování; vyznačuje se menší intenzitou nežádoucích projevů chování, časovou omezeností a motivací ke změně oproti dítěti s poruchou chování a emocí. Problémové chování lze většinou zvládnout běžnými pedagogickými postupy.
3. **Dítě s poruchou chování a emocí:** chování a emocionální reakce žáka se liší od odpovídajících věkových, kulturních nebo etnických norem a mají nepříznivý vliv na školní výkon. Současně je toto postižení více než přechodnou reakcí, vyskytuje se

současně nejméně ve dvou různých prostředích (z nichž alespoň jedno souvisí se školou) a přetrvává přes individuální intervenci v rámci vzdělávacího programu. Poruchy chování se stanou sociálně patologickými jevy, dosáhnou-li u jedince takového stupně, že u něj dojde k poruše socializace; zároveň jsou charakteristické určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností ve stejných sociálních podmínkách (Válková, 2012, srov. Ondrejko, 2009).

2.4 *Kriminologický pohled*

Marešová (2010) souhrnně vymezuje jevy, které jsou v současnosti vnímány jako sociálně patologické. Jedná se především o:

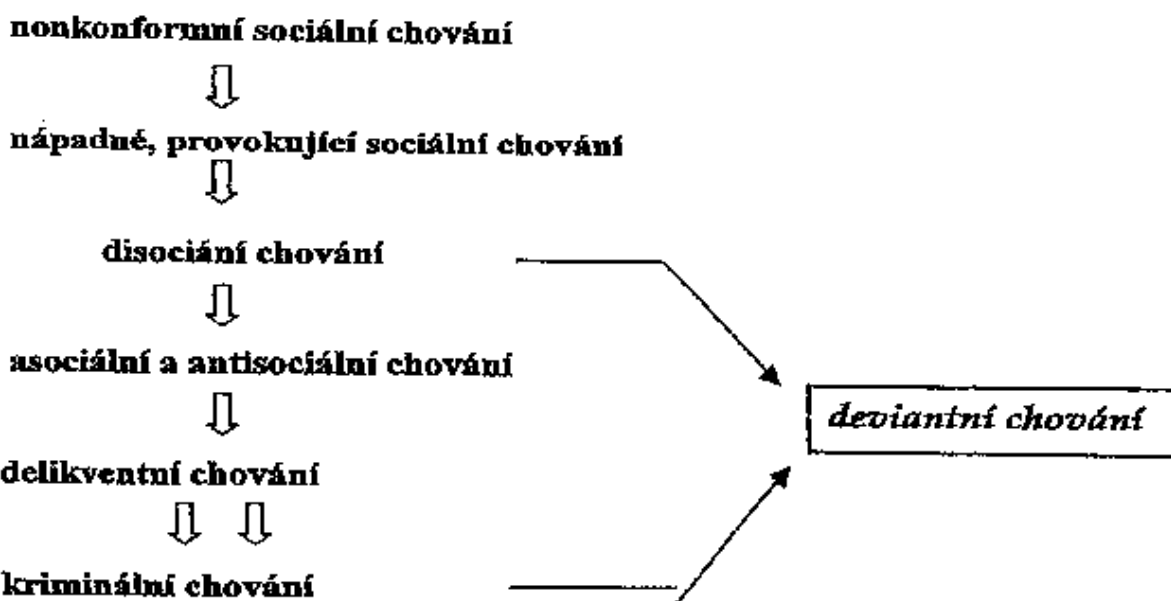
- alkoholismus, toxikomanie a jiné závislosti včetně chorobného hráčství,
- extremismus a náboženské sekty, rasismus, projevy intolerance a xenofobie,
- stalking – chorobné pronásledování,
- domácí násilí,
- šikanu na pracovišti – bossing, staffing, mobbing,
- šikanu ve školním prostředí, šikanu v zařízeních represivního typu,
- sexuální obtěžování, promiskuitu, prostituci, pornografii, kuplířství, komerční sexuální zneužívání,
- hazardní hráčství, a to i takové, které nemá charakter patologické závislosti,
- vandalismus, sprejerství, násilí na stadionech, pouliční násilí,
- asociálnost šířenou prostřednictvím internetu a na sociálních sítích, kyberohrožení,
- sebevraždy a sebepoškozování,
- korupci, klientelismus,
- vytváření pouličních gangů mladistvých, bezdomovectví.

2.5 *Patologické, asociální a disociální chování*

Mimo základní vymezení sociální deviace na pozitivní a negativní rozlišujeme také primární a sekundární sociální deviaci. Primární deviace je vysvětlována ve vztahu reakce jedince na podnět (řidič nabourá auto a jako reakci si zapálí cigaretu na uklidnění). Sekundární deviace je vysvětlována jako reakce společnosti na deviaci primární (vidíme člověka, který drží v ruce cigaretu a označíme jej za kuřáka, aniž bychom přemýšleli nad důvody této situace).

Důležité je rozdělení sociálních deviací z pohledu typu sankce, který je pravděpodobně očekáván. Toto rozdělení deviací v sobě nese aspekt norem, které jsou porušeny. Jedná se o základní rozdělení norem na právní, morální, náboženské.

Vymezení sociálně deviantního chování nejlépe ilustruje schéma, které uvádí Ondrejko v publikaci *Sociálna patológia* (Ondrejko, 2000, s. 21).

V tomto kontextu je potřeba vymezit asociální chování, které můžeme vymezit jako každé chování, které se odchyluje od norem platných v dané společnosti.

Asociální jednání nemusí ještě představovat trestnou činnost, ale je již závažnější, protože narušuje zájmy politické, ekonomické, morální základy společnosti. Společným jmenovatelem všech těchto deviací bývá agresivita. Patří sem především výtržnictví, veškeré násilí, týrání, šikana, působení extrémistických hnutí. **Disociální chování** pak v tomto kontextu zahrnuje školní podvádění, lhaní, negativismus, intoleranci, drobné prohřešky proti společenským normám.

Shrnutí

Definovat obsah prevence sociálních deviací není jednoduché. Jedná se o multioborovou problematiku, která zahrnuje nejen pedagogicko-psychologický pohled, ale i pohled, sociologický, etopedický, kriminologický a další. V rámci kapitoly je z základní roviny představeno vymezení jednotlivých druhů chování a jejich rozlišení dle úhlu pohledu.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Vysvětlete rozdíl triády pojmů: sociálně patologický jev – rizikové chování – sociální deviace.
2. V doporučené literatuře (např. Kabíček, Sobotková) najděte pojem syndrom rizikového chování (SRCH-D) a vysvětlete jej ve vztahu k dětem a mládeži.
3. Uveďte rozdíly mezi pojmy disociální, asociální a antisociální chování.
4. Na základě textu studijní opory vyhledejte jevy, které můžeme zařadit jako sociálně patologické a jevy, které označujeme jako rizikové a popište, v čem vidíte rozdíl.
5. Zopakujte (vyhledejte) definici sociální patologie jako sociologické disciplíny. (Doporučené zdroje: Fischer a Škoda, 2014; Kraus a kol., 2010)

6. Vypracujte rešerši zdrojů zabývající se prevencí sociálně patologických jevů, které jsou dostupné v univerzitní a státní vědecké knihovně. (Doporučené zdroje: katalog knihovny Univerzity Hradec Králové a Státní vědecké knihovny v Hradci Králové)

Literatura

Použitá literatura:

HAMANOVÁ, J., KABÍČEK, P. 2001. Syndrom rizikového chování v dospívání. In *Zdravotnické noviny, příl. Lékařské listy*. ISSN 1805-2355, 2001, L(4): 38-40. ISSN 0044-1996.

JESSOR, R., JESSOR, S. L. 1977. *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press, 1977. 281 s. ISBN 9780123847508.

KALEJA, M. *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2013. 264 s. ISBN 978-80-7464-396-5.

KOPECKÝ, K. a kol. 2015. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 169 s. ISBN 978-80-244-4861-9.

MAREŠOVÁ, A. a kol. 2015. *Analýza trendů kriminality v roce 2014*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015. 134 s. ISBN 978-80-7338-150-9.

SKOPALOVÁ, J. *Záblesky bezpečí dítěte*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 38 s. ISBN 978-80-244-2567-2.

SOBOTKOVÁ, V. a kol. 2014. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. 147 s. ISBN 978-80-247-4042-3.

ONDREJKOVIČ, P. et al. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2000. 270 s. ISBN 80-224-0616-3.

VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. xxviii, 636 s. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-80-7400-429-2.

VOJTOVÁ, V. 2008. *Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

Doporučená literatura a zdroje:

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

KABÍČEK, P. a kol. 2014. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2014. 343 s. ISBN 978-80-7387-793-4.

KRAUS, Blahoslav a kol. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 325 s. ISBN 978-80-7435-080-1.

Univerzita Hradec Králové: <https://www.uhk.cz/>

Státní vědecká knihovna v Hradci Králové: <https://www.svkhk.cz/>

K zapamatování

- primární prevence
- sekundární prevence
- terciární prevence
- všeobecná primární prevence
- selektivní primární prevence
- indikovaná primární prevence

3.1 Stav a strategie prevence v ČR

V České republice je prevence rizikového chování vymezena strategickým dokumentem MŠMT *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018*. Tento dokument jsme už zmiňovali v předchozí kapitole, neboť je velmi důležitý pro vymezení problematiky prevence a jejích charakteristik. Národní strategie prevence vychází ze závěrů pravidelných jednání s krajskými školskými koordinátory prevence a metodiky prevence, z dlouhodobých cílů stanovených strategiemi meziresortních orgánů a ze zkušeností s naplňováním předchozích koncepcí prevence zneužívání návykových látek a dalších rizikových projevů chování u dětí a mládeže na období 1998–2000, 2001–2004, 2005–2008 a 2009–2012.

Národní strategie prevence je v souladu s dalšími koncepčními dokumenty, jako jsou *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020* a *Národní strategie protidrogové politiky na období 2010–2018*. Národní strategie prevence je současně plně v souladu se dokumentem *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování* (Pavlas Martanová, a kol., 2012), které v roce 2013 prošly schvalovacím procesem.¹ Na tuto Národní strategii prevence bude navazovat Akční plán realizace strategie, který bude obsahovat priority, hlavní cíle, úkoly, odpovědnosti a termíny plnění úkolů a opatření, které mají přispět k naplnění cílů.

Hlavní funkce Národní strategie prevence (2013)

- Stanovit hlavní cíle v oblasti primární prevence rizikového chování pro klíčové subjekty v primární prevenci
- Rozvíjet systém koordinace v primární prevenci včetně jasného vymezení organizačního rámce, kompetencí a odpovědností jednotlivých subjektů
- Sjednotit terminologii v oblasti primární prevence s ohledem na mezioborový a mezirezortní charakter prevence rizikového chování

¹ Standardy primární prevence rizikového chování vznikly v rámci ESF projektu Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni (VYNŠPI, č. CZ.1.07/1,3,00/08.2005), který byl realizován Klinikou adiktologie (dřívější Centrum adiktologie I. LF UK v Praze) a NÚV (dřívější IPPP) v letech 2009–2012.

- Informovat odbornou a laickou veřejnost o problematice primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže

System koordinace primárně preventivních aktivit probíhá na dvou zásadních vzájemně se ovlivňujících úrovních, a to na centrální úrovni a krajské (místní) úrovni. Při procesu koordinování systému jsou využívány horizontální (meziřesortní) a vertikální (od státní přes krajskou až po místní úroveň) postupy a nástroje. Koordinační mechanismy se prolínají jak na horizontální, tak i ve vertikální úrovni. (Národní strategie prevence, 2013)

Horizontální rovina koordinace prevence:

V této rovině je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy hlavní koordinátor prevence po stránce mezirezortní, za prevenci zodpovídá, připravuje koncepční materiály, iniciuje mezirezortní komunikaci, vyčleňuje finanční částky pro realizaci prevence, koordinuje certifikaci programů prevence rizikového chování včetně tvorby standardů pro tuto prevenci, má zřízen internetový portál pro prevenci, který spravuje. Výbor pro koordinaci primární prevence je poradním orgánem pro mezirezortní komunikaci, který zřizuje MŠMT a dále spolupracuje s Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky a Republikovým výborem pro prevenci kriminality Ministerstva vnitra. Spolupráce probíhá i s nestátním neziskovým sektorem, pedagogickými fakultami a odbornými pracovišti VŠ ČR, Asociací krajských školských koordinátorů prevence, pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče a dalšími subjekty a institucemi primární prevencí se zabývajících.

Důležitou oblastí je podpora metodiků prevence a koordinátorů prevence ve všech školách a na všech úrovních po stránce metodické.

Dále spolupracuje s Ministerstvem zdravotnictví a jeho orgány na zlepšení zdravotního stavu populace. Nástrojem tak může být téma rámcových vzdělávacích programů výchova ke zdraví nebo realizovaný projekt Zdraví 21 nebo Zdravá škola. MŠMT dále spolupracuje s Ministerstvem vnitra ČR prostřednictvím Republikového výboru pro prevenci kriminality a pomáhá utvářet politiku prevence kriminality. Výsledkem je také tvorba dokumentu Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020. V neposlední řadě také spolupracuje s Úřadem vlády ČR a Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky.

Vertikální rovina koordinace prevence:

Vertikální koordinace usiluje o sladění jednotlivých aktivit na regionální a místní úrovni (tj. krajské i obecní) tak, aby byly zohledňovány místní podmínky a potřeby a současně, aby realizovaná opatření a intervence byly uskutečňovány v souladu s hlavními cíli, principy a postupy doporučenými národní strategií primární prevence. Na vertikální úrovni MŠMT metodicky vede a koordinuje činnost krajských školských koordinátorů prevence (pracovníků krajských úřadů), metodiků prevence (pracovníků pedagogicko-psychologických poraden) a prostřednictvím krajských školských koordinátorů prevence a metodiků prevence též činnost školních metodiků prevence (určených pedagogů ve školách a školských zařízeních) (Národní strategie prevence, 2013).

3.2 *Struktura prevence*

Odborná literatura nejčastěji člení prevenci rizikového chování na primární, sekundární a terciární. Většina autorů uvádí toto dělení ve vztahu k předcházení drogovým závislostem. Vzhledem k zaměření této práce uvedeme dělení z pohledu obecného, které zahrnuje všechny typy rizikového chování:

1. Primární prevence zahrnuje komplex činitelů, kteří působí na jedince. Jedná se především o rodinu a školu, ale také o působení lokálního prostředí především prostřednictvím občanských sdružení. Těžiště primární prevence leží v ovlivňování výchovy, ve vzdělávání, ve volnočasových aktivitách, v poradenství a práci s hodnotami dětí a mládeže. Z pohledu adresnosti primární prevence působí na doposud nezasaženou populaci. Nedostatek orientace primární prevence je chybou současné společnosti. Silným článkem v primární prevenci by měla být rodina. Primární prevenci můžeme dělit na specifickou a nespecifickou:

A. Specifická primární prevence - tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu. Součástí systému jsou Standardy primární prevence, od jejichž naplňování při preventivních aktivitách se očekává dodržení potřebné úrovně a kvality daných aktivit. Specifické primárně-preventivní programy v oblasti prevence jsou tedy programy, které se explicitně zaměřují na určité cílové skupiny a snaží se hledat způsoby, jak předcházet vzniku a rozvoji sociálně patologických jevů. (Národní strategie prevence, 2013) Specifickou primární prevenci dále dělí Miovský (2010) v souladu se Strategií prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009–2012 (2009) a později Národní strategií prevence (2013) do tří úrovní:

a) **Všeobecná primární prevence** – cílovou skupinou jsou skupiny běžné populace, bez zohlednění specifických rizikových skupin. Skupiny se dělí pouze podle věku a jsou početně větší (například školní třída). Programy všeobecné PP se snaží ovlivňovat postoje, hodnoty a chování dětí.

b) **Selektivní primární prevence** – zaměřuje se na skupiny, u kterých je zvýšené riziko vzniku různých forem rizikového chování (například děti ze sociálně slabých rodin, děti se slabým prospěchem, poruchami chování atd.). Cílem je posílit sociální dovednosti jedinců, komunikační schopnosti, vztahy mezi nimi atd. Požadavky na odbornou kvalifikaci preventistů jsou zde vyšší než u všeobecné primární prevence.

c) **Indikovaná primární prevence** – předchází sekundární prevenci. Pracuje s výrazně ohroženými jedinci nebo s jedinci, u kterých se rizikové chování již vyskytlo. Zaměřuje se na snížení četnosti výskytu rizikového chování a zmírnění jeho následků.

B. Nespecifická primární prevence – obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické prevence (např. různé volnočasové aktivity) by existovaly a byly žádoucí i v případě, že by neexistovaly sociálně patologické jevy, tj. bylo by i v takovém případě smysluplné tyto programy rozvíjet a podporovat. Na rozdíl od specifické prevence zde není požadavek na zaměření na určitý typ rizikového chování, ani se nerozlišuje, pro jakou cílovou skupinu je zaměřena. Jedná se o „všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání,

zájmů a pohybových a sportovních aktivit“ (Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009–2012, 2009, s. 9). Prostřednictvím podpory smysluplného trávení volného času si jedinci osvojují pozitivní sociální chování, zdravý životní styl a rozvíjí svoji osobnost, což pomáhá zamezit vzniku a rozvoji rizikového chování.

Nespecifické programy v tomto smyslu nelze vztahovat k určitému fenoménu, jehož výskytu se program snaží předcházet (působí obecně, nespecificky), nebo jeho výskyt alespoň posunout do vyššího věku cílové skupiny. Jako primární prevence jsou s úmyslem získání finančního příspěvku velmi často prezentovány nejružnější volnočasové aktivity. (Národní strategie prevence, 2013)

2. Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti (specializovaná sociální péče), na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, povalečství, vandalismus, internetnické konflikty, dlouhodobá nezaměstnanost) a příčiny kriminogenních situací.² Instituce, které se zabývají sekundární prevencí, jsou: poradny, krizová centra, střediska preventivně-výchovné péče, kontaktní centra, linky telefonické pomoci, detoxifikační centra.

3. Terciární prevence spočívá v resocializaci narušených osob a ve snaze předcházet rizikům. Do terciární prevence zařazujeme především pojem *harm reduction*, který znamená snižování rizik vyplývajících z už vzniklé sociální deviace. Prosazuje neodsuzující, nenátlakový přístup a poskytování servisu jedincům nebo komunitám. *Harm reduction* v sobě nese myšlenku pomoci sociálně deviantním jedincům, kteří jsou ve společnosti zranitelnější a minimalizovat důsledky jejich střetů se společností.

Shrnutí

V České republice je základním dokumentem tzv. Strategie prevence rizikového chování u dětí a mládeže, která vymezuje, které jevy můžeme označit jako nežádoucí a stanovuje vertikální a horizontální rovinu přístupu k těmto jevům. Nejčastěji literatura vymezuje problematiku na tři základní druhy prevence, které dále dělí – primární, sekundární a terciární prevence.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Rozdělte prevenci dle míry ohrožení dítěte a cílové skupiny, na kterou se zaměřujeme.
2. Pokuste se vysvětlit rozdíl mezi specifickou a nespecifickou prevencí a vymezte jejich pozitiva či negativa, respektive možnosti úspěchu či limity.
3. Vymezte, jak může probíhat dlouhodobá primární prevence – ve škole, v rodině.

² Rozvinuto dle definice MVČR – dostupná z www.mvcr.cz/prevence

4. Na stránkách Semiramis si nastudujte a následně popište, jakým způsobem je v této organizaci realizován projekt dlouhodobé primární prevence
5. Vymezte rozdíl a vzájemný vztah pojmů: prevence a intervence/terapie.

Literatura

Použitá literatura:

MIOVSKÝ, M. a kol. 2010. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. 1. vyd. Praha: Sdružení SCAN, 2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018. 2013. In *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR* [online]. 2013 [cit. 2015-11-17]. Dostupné na internetě: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>>.

Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2018. 2010. In *Vláda České republiky*. [online]. 2010 [cit. 2015-07-01]. Dostupné na internetě: <<https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/strategie-a-plany/narodni-strategie-protidrogove-politiky-na-obdobi-2010-az-2018-99404/>>.

Doporučené zdroje:

Semiramis <http://www.os-semiramis.cz/>

K zapamatování

- Strategie
- Zákony
- Vyhlášky
- Rizikové chování
- Prevence
- Koordinace
- Terminologie
- Poradenství
- vzdělávání

4.1 Strategie České republiky v problematice prevence a strategické dokumenty vztahující se k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže

V České republice je prevence rizikového chování vymezena strategickým dokumentem MŠMT *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018*. Národní strategie prevence vychází ze závěrů pravidelných jednání s krajskými školskými koordinátory prevence a metodiky prevence, z dlouhodobých cílů stanovených strategiemi meziresortních orgánů a ze zkušeností s naplňováním předchozích koncepcí prevence zneužívání návykových látek a dalších rizikových projevů chování u dětí a mládeže na období 1998–2000, 2001–2004, 2005–2008 a 2009–2012.

Národní strategie prevence je v souladu s dalšími koncepčními dokumenty, jako jsou *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020* a *Národní strategie protidrogové politiky na období 2010–2018*. Národní strategie prevence je současně plně v souladu se dokumentem *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování* (Pavlas Martanová, a kol., 2012), které v roce 2013 prošly schvalovacím procesem.³ Na tuto Národní strategii prevence bude navazovat Akční plán realizace strategie, který bude obsahovat priority, hlavní cíle, úkoly, odpovědnosti a termíny plnění úkolů a opatření, které mají přispět k naplnění cílů.

Hlavní funkce Národní strategie prevence (2013)

- Stanovit hlavní cíle v oblasti primární prevence rizikového chování pro klíčové subjekty v primární prevenci

³ Standardy primární prevence rizikového chování vznikly v rámci ESF projektu Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni (VYNSPI, č. CZ.1.07/1,3,00/08.2005), který byl realizován Klinikou adiktologie (dřívější Centrum adiktologie 1. LF UK v Praze) a NÚV (dřívější IPPP) v letech 2009–2012.

- Rozvíjet systém koordinace v primární prevenci včetně jasného vymezení organizačního rámce, kompetencí a odpovědností jednotlivých subjektů
- Sjednotit terminologii v oblasti primární prevence s ohledem na mezioborový a mezirezortní charakter prevence rizikového chování
- Informovat odbornou a laickou veřejnost o problematice primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže

Systém koordinace primárně preventivních aktivit probíhá na dvou zásadních vzájemně se ovlivňujících úrovních, a to na centrální úrovni a krajské (místní) úrovni. Při procesu koordinování systému jsou využívány horizontální (meziresortní) a vertikální (od státní přes krajskou až po místní úroveň) postupy a nástroje. Koordinační mechanismy se prolínají jak na horizontální, tak i ve vertikální úrovni. (Národní strategie prevence, 2013)

Horizontální rovina koordinace prevence:

V této rovině je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy hlavní koordinátor prevence po stránce mezirezortní, za prevenci zodpovídá, připravuje koncepční materiály, iniciuje mezirezortní komunikaci, vyčleňuje finanční částky pro realizaci prevence, koordinuje certifikaci programů prevence rizikového chování včetně tvorby standardů pro tuto prevenci, má zřízen internetový portál pro prevenci, který spravuje. Výbor pro koordinaci primární prevence je poradním orgánem pro mezirezortní komunikaci, který zřizuje MŠMT a dále spolupracuje s Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky a Republikovým výborem pro prevenci kriminality Ministerstva vnitra. Spolupráce probíhá i s nestátním neziskovým sektorem, pedagogickými fakultami a odbornými pracovišti VŠ ČR, Asociací krajských školských koordinátorů prevence, pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče a dalšími subjekty a institucemi primární prevencí se zabývajícími.

Důležitou oblastí je podpora metodiků prevence a koordinátorů prevence ve všech školách a na všech úrovních po stránce metodické.

Dále spolupracuje s Ministerstvem zdravotnictví a jeho orgány na zlepšení zdravotního stavu populace. Nástrojem tak může být téma rámcových vzdělávacích programů výchova ke zdraví nebo realizovaný projekt Zdraví 21 nebo Zdravá škola. MŠMT dále spolupracuje s Ministerstvem vnitra ČR prostřednictvím Republikového výboru pro prevenci kriminality a pomáhá utvářet politiku prevence kriminality. Výsledkem je také tvorba dokumentu Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020. V neposlední řadě také spolupracuje s Úřadem vlády ČR a Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky.

Vertikální rovina koordinace prevence:

Vertikální koordinace usiluje o sladování jednotlivých aktivit na regionální a místní úrovni (tj. krajské i obecní) tak, aby byly zohledňovány místní podmínky a potřeby a současně, aby realizovaná opatření a intervence byly uskutečňovány v souladu s hlavními cíli, principy a postupy doporučenými národní strategií primární prevence. Na vertikální úrovni MŠMT metodicky vede a koordinuje činnost krajských školských koordinátorů prevence (pracovníků krajských úřadů), metodiků prevence (pracovníků pedagogicko-psychologických poraden) a prostřednictvím krajských školských koordinátorů prevence a metodiků prevence též činnost školních metodiků prevence (určených pedagogů ve školách a školských zařízeních) (Národní strategie prevence, 2013).

4.2. Další rezortní dokumenty k prevenci ve vztahu k dětem a mládeži

Problematika prevence rizikového chování je velmi široká co do záběru oborů, kterými se prolíná. Z tohoto důvodu také vyplývá, že je zřejmé, že celá řada vládních rezortů bude tuto problematiku řešit ve svých zákonech, vyhláškách, metodických pokynech a dalších dokumentech. V přehledu, který je v této kapitole předložen, se držíme především problematiky rizikového chování ve školním prostředí, tudíž většina dokumentů jsou dokumenty pod gescí Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy ČR. Další dokumenty jsou podány pouze ve výčtu.

Základním dokumentem, který vymezuje edukační prostředí dětí a mládeže v českém prostředí je zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), který vymezuje stupně vzdělávání, jejich zvláštnosti ve vztahu k dětem hendikepovaným, znevýhodněným a dětem cizinců, adaptace dětí a mládeže na školní prostředí a další atributy vztahující se ke vzdělávání. Tvoří tak rámcový dokument v českém školství.

Dalším dokumentem je zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, který vymezuje jednotlivé pozice pedagogů ve školství včetně jejich kvalifikace a dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Dle tohoto zákona mezi pedagogické pracovníky, kteří vykonávají přímou pedagogickou činnost ve školství, patří především:

- a) učitel,
- b) pedagog v zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků,
- c) vychovatel,
- d) speciální pedagog,
- e) psycholog,
- f) pedagog volného času,
- g) asistent pedagoga,
- h) trenér,
- i) metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně,
- j) vedoucí pedagogický pracovník.

Nově je v českém prostředí zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, který v českém prostředí vymezuje problematiku kouření, alkoholu a návykových látek. Tento zákon stanovuje, které orgány a ministerstva mají problematiku na starosti. Dále pak věkové omezení pro alkohol a kouření od 18 let a typy péče o zasažené touto problematikou.

Realizaci preventivních opatření koordinuje vláda, finančně a organizačně zajišťují:

- a) vláda,
- b) Ministerstvo zdravotnictví, jde-li o opatření primární, sekundární a terciární prevence,
- c) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, jde-li o opatření primární prevence, realizovaná v rámci minimálních preventivních programů a výchovné péče o osoby mladší 18 let a o uživatele tabákových výrobků, alkoholu a jiných návykových látek mladší 18 let,
- d) Ministerstvo vnitra, jde-li o opatření primární, sekundární a terciární prevence pro příslušníky Policie České republiky a žáky policejních škol,
- e) Ministerstvo obrany, jde-li o opatření primární, sekundární a terciární prevence pro příslušníky Armády České republiky,

- f) Ministerstvo práce a sociálních věcí, jde-li o opatření primární, sekundární a terciární prevence pro oblast sociální péče,
- g) Ministerstvo spravedlnosti, jde-li o opatření primární, sekundární a terciární prevence pro osoby ve vazbě a výkonu trestu odnětí svobody.

Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, charakterizuje další aspekty školního vzdělávání včetně práce s nadanými dětmi, odměňování a hodnocení dětí. Speciální částí jsou výchovná opatření, tresty a sankce ve školním prostředí.

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, vymezuje problematiku poradenství ve školním prostředí. Charakterizuje školská poradenská zařízení, úlohu školy v poradenství, poradnu, poradenské centrum a další charakteristiky vztahující se k této problematice.

Z hlediska úkolů pro školu jsou prioritní především tyto oblasti:

- a) prevence školní neúspěšnosti,
- b) primární prevence sociálně patologických jevů,
- c) kariérové poradenství integrující vzdělávací, informační a poradenskou podporu vhodné volbě vzdělávací cesty a pozdějšímu profesnímu uplatnění,
- d) odborná podpora při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, včetně žáků z jiného kulturního prostředí a žáků se sociálním znevýhodněním,
- e) péče o vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků,
- f) průběžná a dlouhodobá péče o žáky s výchovnými či výukovými obtížemi a vytváření předpokladů pro jejich snižování a
- g) metodická podpora učitelů při aplikaci psychologických a speciálně pedagogických poznatků a dovedností do vzdělávací činnosti školy.

Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, který mimo jiné charakterizuje systém dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků v českém prostředí, v rámci nějž nalezneme i studium pro asistenty pedagoga, dále pak výchovné poradce a studium pro výkon specializovaných činností ve škole, v rámci nějž nalezneme i studium pro prevenci sociálně patologických jevů, tj. samostatné požadavky pro výkon profese školního metodika prevence.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, který vymezuje zařízení, která jsou MŠMT zařazena do oblasti školských zařízení, ve kterých je specifickým způsobem realizována preventivně výchovná péče a kompetence pro fungování těchto zařízení.

Patří mezi ně:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov,
- c) dětský domov se školou,
- d) výchovný ústav.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže č.j.: 21291/2010-28 je metodické doporučení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních:

- a) vymezuje aktuální terminologii, která je v souladu s terminologií v zemích EU a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a školního řádu,
- b) popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka,
- c) definuje minimální preventivní program,
- d) doporučuje postupy škol a školských zařízení při výskytu vybraných rizikových forem chování dětí a mládeže.

Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (č.j. MSMT-21149/2016)

Cílem metodického pokynu k řešení šikanování je poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace především k samotnému řešení tohoto vysoce rizikového chování. Text metodického pokynu je provázán s Metodickým doporučením k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j. 21291/2010-28 ve znění pozdějších úprav, ve kterém lze nalézt komentáře k metodickým postupům a užitečná metodická vodítka pro diagnostiku a nápravu v podobě tabulek.

Důležitým dokumentem je **Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018 (2013)**, který vymezuje problematiku prevence rizikového chování v ČR. Dokument popisuje jednotlivé druhy prevence, řeší cílové skupiny a cíle prevence, stanovuje strategie pro realizaci prevence, navrhuje způsoby vzdělávání aktérů prevence a zdůrazňuje priority pro realizaci prevence rizikového chování ve školním prostředí na období 2013–2018. Mezi prioritní témata, která tato strategie vymezuje, patří:

- **Interpersonální agresivní chování** – agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, násilí, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie.
- **Delikventní chování** ve vztahu k hmotným statkům – vandalismus, krádeže, sprejství a další trestné činy a přečiny.
- **Záškoláctví** a neplnění školních povinností.
- **Závislostní chování** – užívání všech návykových látek, netolismus, gambling.
- **Rizikové sportovní aktivity, prevence úrazů.**
- **Rizikové chování v dopravě, prevence úrazů.**
- **Spektrum poruch příjmu potravy.**
- **Negativní působení sekt.**
- **Sexuální rizikové chování.**

Metodický pokyn MŠMT k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance, č.j.: 14 423/1999-22 (Věstník MŠMT sešit 5/1999), který reaguje na aktuální téma po roce 1989. Stanovuje postupy k výchově proti různým formám intolerance ve školním prostředí.

V oblasti protidrogové politiky a v prevenci drogové problematiky je významné usnesení vlády č. 340/2010, o **Národní strategii protidrogové politiky na období 2010 až 2018**, které definuje východiska protidrogové politiky vlády, směry řešení problému užívání návykových látek. Strategie má definovány 4 základní dlouhodobé cíle:

1. snížit míru experimentálního a příležitostného užívání drog zejména mladými lidmi,
2. snížit míru problémového a intenzivního užívání drog,
3. snížit potenciální rizika spojená s užíváním drog pro jedince a společnost,
4. snížit dostupnost drog zejména pro mladé lidi.

4.2 Další dokumenty vymezující problematiku prevence rizikového chování

- Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví č.j.: 10194/2002-14 (Věstník MŠMT sešit 3/2002),
zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník,
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí,
- zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách,
- Spolupráce předškolních zařízení, škol a školských zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané, č.j.: 25 884/2003-24 (Věstník MŠMT sešit 11/2003),
- Pravidla pro rodiče a děti k bezpečnějšímu užívání internetu, č.j.: 11691/2004-24 (Věstník MŠMT sešit 6/2004),
- Metodický pokyn k zajištění bezpečnosti ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních zřizovaných MŠMT, č.j. 37 014/2005 (Věstník MŠMT sešit 2/2006),
- zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví (MZČR),
- Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020,
- Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2018,
- Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008–2018,
- Národní strategie kybernetické bezpečnosti České republiky na období let 2015 až 2020,
- Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016–2020,
- Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020,
- Koncepce boje proti extremismu pro rok 2017, 2018,
- Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018,
- Zdraví 2020 – Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí (mezi jednotlivé akční plány patří např. Akční plán pro vytvoření interdisciplinárního meziresortního rámce primární prevence rizikového chování u vysoce ohrožených skupin dětí v České republice, Akční plán pro oblast kontroly tabáku v České republice na období 2015–2018, Akční plán k omezení škod působených alkoholem v České republice pro období 2015–2018, Akční plán podpory pohybové aktivity na období 2015–2020, Akční

plán správné výživy a stravovacích návyků populace na období 2015–2020, Akční plán prevence obezity, Akční plán duševního zdraví apod.).

Shrnutí

Česká republika má velké množství legislativních dokumentů, které vymezují problematiku prevence dle jednotlivých rezortů. Chybí jí však samostatný dokument, který by problematiku prevence sjednocoval, koordinoval a dával jednotlivým aktérům jejich kompetence. V uvedených legislativních dokumentech najdeme výčet norem, které se vztahují především ke školnímu prostředí.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Prostudujte si dokument „Národní strategie“ a vymezte, jaké cílové skupiny jsou dle tohoto dokumentu klíčové pro prevenci rizikového chování.
2. Prostudujte si dokument „Národní strategie“ a vymezte, jaký je rozdíl v horizontální a vertikální koordinaci problematiky prevence.
3. Které všechny dokumenty k problematice prevence nalezneme ve školním prostředí?
4. Které dokumenty se vztahují k problematice kyberohrožení?
5. Od kolika let se může dítě samo zaregistrovat na sociální síť?
6. Může pedagog/rodič nahlížet dítěti do jeho emailové schránky?
7. Jak se má pedagog zachovat v případě, že má podezření, že dítě ohrožuje ve virtuálním prostředí pedofil?

Literatura

Použitá literatura:

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018. 2013. In *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR* [online]. 2013 [cit. 2015-11-17]. Dostupné na internetě: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>>.

Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2018. 2010. In *Vláda České republiky*. [online]. 2010 [cit. 2015-07-01]. Dostupné na internetě: <<https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/strategie-a-plany/narodni-strategie-protidrogove-politiky-na-obdobi-2010-az-2018-99404/>>.

Nařízení vlády ČR č. 75/2005 Sb. o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků, 2005. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR* [online]. 2005 [cit. 2015-11-17]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/narizeni-vlady-c-75-2005-sb-ze-dne-26-ledna-2005-2>.

Návrh systémového přístupu k péči o dětské a mladistvé delikventy, 2017. In *Ministerstvo vnitra České republiky*. [online]. 2017 [cit. 2017-11-17]. Dostupné na internetě: <<http://www.mvcr.cz/clanek/navrh-systemoveho-pristupu-k-peci-o-detske-a-mladistve-delikventy-rozbor-situace-v-oblasti-pace-o-delikventi-mladez.aspx>>.

Vyhláška č. 317/2005 Sb. o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

Vyhláška č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky.

Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami.

WHO, 2000. *Mezinárodně platné pokyny k evaluaci služeb a systémů zaměřených na léčbu poruch způsobených užíváním návykových látek*. Ženeva: World Health Organisation, 2000. 31 s.

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchově a vzdělávání.

Zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancích a odborných zamestnancích.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek.

Doporučená literatura:

VEČERKA, K. a kol. 1997. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Themis, 1997. 159 s. ISBN 80-85821-48-6.

VEČERKA, K. 2009. Čestně o prevenci. In *Budoucnost a sociální patologie: nová řešení starých problémů či stará řešení problémů nových?: sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS: Kašperské Hory, 22.-24. dubna 2009*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2009. ISBN 978-80-903541-6-6, s. 56-77.

5 Stav prevence v zahraničí – především československé srovnání

K zapamatování

- Prevence
- Rizikové chování
- Sociální pedagog ve škole
- Preventivně výchovná péče
- Podpora
- Pomoc
- Slovenská škola
- Hroncová
- Niklová
- Dulovics
- Emmerová
- poradenství

5.1 Pohled na preventivně výchovnou péči ve slovenském prostředí

Ve slovenském prostředí se používá označení /preventivní/ sociálně-výchovná práce pro různorodou činnost sociálního pedagoga (např. Niklová, 2014; Hroncová a kol., 2013; Emmerová, 2012). Toto označení shledáváme velmi vhodné, i když pozice sociálního pedagoga nebyla dosud v české legislativě ukotvena. Pod sociálně výchovnou práci bychom v českém prostředí zahrnuli činnosti specializovaných pedagogických pracovníků, zejména pak školního metodika prevence a výchovného poradce (viz dále), která spočívají v široké škále činností jako např. prevence rizikového chování, poradenství pro žáky a studenty, jejich rodiče, pedagogy i další odborníky, kariérové poradenství nebo práce s žáky se specifickými vzdělávacími potřebami. Preventivně výchovnou péči pak chápeme jako součást či dílčí činnost v rámci sociálně výchovné práce, která spočívá především v působení zejm. pedagogických pracovníků ve školním i mimoškolním prostředí v oblasti prevence rizikového chování dětí a mládeže, jeho včasného odhalování a výchovné intervence, včetně poskytování poradenských služeb. V praxi se jedná o širokou škálu činností, které náleží do agendy zejména výchovného poradce, školního metodika prevence případně školního psychologa, a je také součástí poskytovaných služeb specializovaných institucí jako pedagogicko-psychologické poradny nebo střediska výchovné péče.

5.2 Idea sociálního pedagoga ve školním prostředí ve srovnání československém

V situaci, kdy vidíme problémy v realizaci prevence rizikového chování ve školním prostředí, je nanejvýše vhodné pokračovat v diskusi nad možnou koncepční změnou této situace. Na základě kvalifikovaného rozboru situace odborníky (např. konference Socialia 2014 – Hroncová, 2014; Socialia 2018) a v komparaci se situací v sousedních

zemích se jeví jako nanejvýše vhodné přiklonit se k modelu, který je prezentovaný na Slovensku – tj. **školní sociální pedagog**. Tento model zahrnuje speciálně vyškoleného profesionála, který ve škole nahradí výše uvedené funkce a bude vykonávat svou profesi jako specialista. Profese sociálního pedagoga dosud není, i přes opakované pokusy, v české legislativě dostatečně ukotvena. V 90. letech 20. století a následně opakovaně po roce 2000 byly činěny pokusy o zařazení profese sociálního pedagoga do zákona o pedagogických pracovnících po slovenském vzoru. Všechny pokusy v tomto smyslu byly neúspěšné, nicméně aktivity v tomto smyslu jsou stále živé. Velký dík a zásluhu v tomto slova smyslu má vznik a aktivity Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice, reprezentované J. Hladíkem. Podklad pro novelu zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, tak jak byl v roce 2014 prezentován zákonodárcům, předkládal sociálního pedagoga jako profesi vztahující se především ke škole a školním zařízením: „Sociální pedagog vykonává přímou sociálně pedagogickou činnost ve školách a školských zařízeních. Sociálně pedagogická činnost je definována jako vzdělávací, osvětová, sociálně-výchovná, preventivní, podpůrná, reedukační, poradenská, diagnostická, koordinační, organizační a expertní činnost, která je realizována v rámci školy, školských zařízení a zařízení sociálních služeb. Jejím cílem je komplexní vytváření příznivých podmínek pro sociálně výchovné působení školy, školských zařízení a zařízení služeb, podpora procesů socializace a resocializace dětí a dospívajících z ohrožujícího, zanedbávajícího, nepodnětného a jinak znevýhodňujícího prostředí a terciární socializace a resocializace dospělých.

Sociální pedagog vykonává ve škole a školských zařízeních tyto činnosti:

- Vzdělávací a osvětová činnost (realizace vzdělávacích a osvětových programů a projektů zaměřených na žáky, učitele, rodinu a komunitu).
- Sociálně-výchovná a preventivní činnost (realizace výchovných a preventivních aktivit směřujících ke zvyšování sociálních dovedností žáků, k utváření jejich zdravého životního stylu, předcházení sociálnímu vyloučení, xenofobii, rasismu aj.).
- Podpůrná, intervenční a ochranná činnost (poskytování podpory v obtížných životních situacích žákům a jejich rodinám, podpora žáků národnostních menšin, intervence při ohrožení dítěte a dospívajícího sociálně patologickými jevy aj.).“ (Hladík a kol., 2014)

5.3 *Prevence ve škole na Slovensku*

V současnosti je v českém školním prostředí poměrně velký tlak na to, kdo bude profesionálně prevenci zajišťovat. Z pohledu zaměření sociální pedagogiky si na preventivní působení dělá nároky sociální pedagog. Speciální pedagogika však má už nyní akreditovaný obor Speciální pedagogika v učitelské formě, v jehož profilu absolventa je napsáno: Profesionálně připravený pedagogický pracovník pro práci speciálního pedagoga, výchovného poradce a školního metodika prevence. Sociální práce jako obor se v dnešní době ozývá s logickým argumentem velkého množství sociálních problémů, které se objevují ve školním prostředí a přesahují kompetence pedagogů. Tak se nově objevuje požadavek – sociálního pracovníka ve školním prostředí.

Vzorem by tak mohl být model, který od roku 2008 existuje ve slovenském prostředí dle zákona č. 245/2008 Sb. o výchově a vzdělávání a následně zákona o pedagogických zaměstnancích a odborných zaměstnancích č. 317/2009 Sb. (srov. Dulovics, 2014). Hroncová (2015) uvádí, že vzhledem ke skutečnosti, že jde ve slovenské společnosti o novou profesi, tak musí školní sociální pedagogové při realizaci preventivní a jiné

sociálně výchovné činnosti překonávat ve škole mnoho problémů. Mezi nejzávažnější z nich od počátku patřila absence profesního standardu: „Sociální pedagog“, dále pak nedostatek metodických příruček k sociálně výchovné práci a způsobům předcházení a řešení poruch chování u žáků na jednotlivých typech škol a také možnost dalšího kontinuálního vzdělávání, které je nezbytné pro další odborný a profesní růst sociálních pedagogů. Některé z těchto problémů jsou v současnosti už částečně eliminované. Částečně proto, že by sociální pedagogové působící ve školách skutečně ocenili více metodických materiálů. Na druhou stranu už existuje profesní standard „Sociální pedagog“, navíc je pro tento účel publikovaná metodická příručka: **Hroncová – Emmerova, Kroppáčová a kol. Preventivna sociálno-výchovná činnosť v škole. Metodická príručka pre sociálnych pedagógov a koordinátorov prevencie (2013).**

Pro profesionalizaci prevence rizikového chování v českém prostředí jsou nutné následující **předpoklady**:

- Lepší legislativní ukotvení personálního vymezení aktérů prevence.
- Zkvalitňování pregraduální přípravy nejen profesionálů v sociálně pedagogicky zaměřených oborech, ale především učitelů včetně celoživotního vzdělávání.
- Rozvoj metod sociálně výchovného působení a vytvoření metodik k jednotlivým jevům rizikového chování.
- Zlepšení vzájemné komunikace profesních a akademických komunit v kontextu interdisciplinarity.
- Realizace většího množství výzkumů v problematice prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže
- Vytvoření modelu kompetencí „preventisty“ včetně jeho profesiogramu.
- Medializace v pozitivním slova smyslu problematiky prevence rizikového chování s důrazem na pozitivní hodnoty a vzory.

Shrnutí

Problematika preventivně výchovného působení ve školním prostředí na Slovensku je tématem, které je v některých tématech velmi podobná českému prostředí (síla a množství témat), v jiných tématech je tato problematika zásadně odlišná (např. sociální pedagog ve školním prostředí.). Pregraduální příprava samotných profesionálů je také odlišná. Zatímco v českém prostředí cílíme na přípravu odborníků pro NNO, tak na Slovensku je přímo vzděláván sociální pedagog směřující do školního prostředí. Z toho také vyplývá, k jakým tématům směřují ve své odborné přípravě na Slovensku.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Vysvětlete pojem preventivně výchovná péče.
2. Popište, jaká je situace v prevenci na Slovensku.
3. Jak jsou vzdělávání pedagogové na Slovensku pro práci sociálního pedagoga?

4. Popište snahy Asociace sociálních pedagogů v tématu instalování pozice sociální pedagog do školního prostředí.
5. Která témata jsou dle „metodické příručky“ na Slovensku klíčová pro přípravu budoucích pedagogů?
6. Vybledejte časopis Sociální pedagogika“ a udělejte rešerši článků k problematice prevence (za posledních 5 let).

Literatura

Použitá literatura:

- DULOVICS, M. 2014. *Špecifická pôsobenia sociálnych pedagógov v školskom prostredí*. Banská Bystrica: Belianum, 2014. 138 s. ISBN 978-80-557-0718-1.
- HLADÍK, J. a kol. 2014. *Zdůvodňující zpráva: Návrh na zařazení profese sociálního pedagoga do zákona č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících. Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice*. 2014.
- HRONCOVÁ, J. 2014. Súčasný problém a možnosti ďalšieho vzdelávania sociálnych pedagógov v praxi a participácia Banskobystrickej školy sociálnej pedagogiky na jeho realizácii. In: *Socialia 2014: Aktuálne problémy prevencia sociálnopatologických javov a jej profesionalizácie*. Banská Bystrica: Belianum, 2014. ISBN 978-80-557-0808-9.
- HRONCOVÁ, J. 2015. Súčasný stav a problémy aktualizáčného vzdelávania pre školských sociálnych pedagógov v SR. In *Zborník vedeckovýzkumných prác katedry pedagogiky*. Banská Bystrica: Belianum, 2015. ISBN 978-80-557-0927-7, s.7-16.
- HRONCOVÁ, J. a kol. 2013. *Preventívna sociálno-výchovná činnosť v škole. (Metodická príručka pre sociálnych pedagógov a koordinátorov prevencie)*. Banská Bystrica: Belianum, 2013. 343 s. ISBN 978-80-557-0596-5.

K zapamatování

- Prevence
- Cílová skupina
- Sociální prevence
- Prevence viktimmnosti
- Specifická prevence
- Nespecifická prevence
- Primární prevence
- Sekundární prevence
- Terciární prevence

6.1 Primární prevence

Primární prevence zahrnuje komplex činitelů, kteří působí na jedince. Jedná se především o rodinu a školu, ale také o působení lokálního prostředí především prostřednictvím občanských sdružení. Těžiště primární prevence leží v ovlivňování výchovy, ve vzdělávání, ve volnočasových aktivitách, v poradenství a práci s hodnotami dětí a mládeže. Z pohledu adresnosti primární prevence působí na doposud nezasazenou populaci. Nedostatek orientace primární prevence je chybou současné společnosti. Silným článkem v primární prevenci by měla být rodina. Primární prevenci můžeme dělit na specifickou a nespecifickou:

A. Specifická primární prevence - tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu. Součástí systému jsou Standardy primární prevence, od jejichž naplňování při preventivních aktivitách se očekává dodržení potřebné úrovně a kvality daných aktivit. Specifické primárně-preventivní programy v oblasti prevence jsou tedy programy, které se explicitně zaměřují na určité cílové skupiny a snaží se hledat způsoby, jak předcházet vzniku a rozvoji sociálně patologických jevů. (Národní strategie prevence, 2013) Specifickou primární prevenci dále dělí Miovský (2010) v souladu se Strategií prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009–2012 (2009) a později Národní strategií prevence (2013) do tří úrovní:

d) **Všeobecná primární prevence** – cílovou skupinou jsou skupiny běžné populace, bez zohlednění specifických rizikových skupin. Skupiny se dělí pouze podle věku a jsou početně větší (například školní třída). Programy všeobecné PP se snaží ovlivňovat postoje, hodnoty a chování dětí.

e) **Selektivní primární prevence** – zaměřuje se na skupiny, u kterých je zvýšené riziko vzniku různých forem rizikového chování (například děti ze sociálně slabých rodin, děti se slabým prospěchem, poruchami chování atd.). Cílem je posílit sociální dovednosti

jedinců, komunikační schopnosti, vztahy mezi nimi atd. Požadavky na odbornou kvalifikaci preventistů jsou zde vyšší než u všeobecné primární prevence.

f) **Indikovaná primární prevence** – předchází sekundární prevenci. Pracuje s výrazně ohroženými jedinci nebo s jedinci, u kterých se rizikové chování již vyskytlo. Zaměřuje se na snížení četnosti výskytu rizikového chování a zmírnění jeho následků.

B. Nespecifická primární prevence – obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické prevence (např. různé volnočasové aktivity) by existovaly a byly žádoucí i v případě, že by neexistovaly sociálně patologické jevy, tj. bylo by i v takovém případě smysluplné tyto programy rozvíjet a podporovat. Na rozdíl od specifické prevence zde není požadavek na zaměření na určitý typ rizikového chování, ani se nerozlišuje, pro jakou cílovou skupinu je zaměřena. Jedná se o „všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit“ (Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009–2012, 2009, s. 9). Prostřednictvím podpory smysluplného trávení volného času si jedinci osvojují pozitivní sociální chování, zdravý životní styl a rozvíjí svoji osobnost, což pomáhá zamezit vzniku a rozvoji rizikového chování.

Nespecifické programy v tomto smyslu nelze vztahovat k určitému fenoménu, jehož výskytu se program snaží předcházet (působí obecně, nespecificky), nebo jeho výskyt alespoň posunout do vyššího věku cílové skupiny. Jako primární prevence jsou s úmyslem získání finančního příspěvku velmi často prezentovány nejrůznější volnočasové aktivity. (Národní strategie prevence, 2013)

6.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti (specializovaná sociální péče), na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, povalečství, vandalismus, interetnické konflikty, dlouhodobá nezaměstnanost) a příčiny kriminogenních situací.⁴ Instituce, které se zabývají sekundární prevencí, jsou: poradny, krizová centra, střediska preventivně-výchovné péče, kontaktní centra, linky telefonické pomoci, detoxifikační centra.

6.3 Terciární prevence

Terciární prevence spočívá v resocializaci narušených osob a ve snaze předcházet rizikům. Do terciární prevence zařazujeme především pojem *harm reduction*, který znamená snižování rizik vyplývajících z už vzniklé sociální deviace. Prosazuje neodsuzující, nenátlakový přístup a poskytování servisu jedincům nebo komunitám. *Harm reduction* v sobě nese myšlenku pomoci sociálně deviantním jedincům, kteří jsou ve společnosti zranitelnější a minimalizovat důsledky jejich střetů se společností.

---

⁴ Rozvinuto dle definice MVČR – dostupná z www.mvcr.cz/prevence

6.4 Struktura prevence

Zejména v kriminologii se rozeznává prevence sociální, situační a viktimologická (Zoubková, Moulisová, 2004):

A. Sociální prevence zahrnuje komplex aktivit, které působí na proces socializace a integrace jedince do společnosti. Tyto aktivity se orientují do oblastí ovlivňování nepříznivých společenských a ekonomických podmínek. Tyto podmínky jsou považovány za podstatné příčiny vzniku sociálních deviací. Efektivita tohoto působení je v podstatě neměřitelná. O její potřebnosti však není pochyb.

Opatření sociální prevence zahrnují širokou problematiku rodiny, školství, zdravotnictví, zaměstnanosti, volného času, profesní přípravy, územního plánování, urbanismu atd. Významná úloha v těchto procesech připadá zejména rodině a škole.

B. Situační prevence vychází z přesvědčení, že sociálně patologické jevy se mohou objevovat vlivem situací, které se jim nabízejí. Specifikum situační prevence zahrnuje místo a čas. Efektivita tohoto druhu prevence je poměrně vysoká. Těžiště leží na obcích a jednotlivcích, kteří svými bezpečnostními kroky (kamerové systémy, alarmy, komunikační systémy ad.) předcházejí páchaní kriminality. Do situační prevence můžeme zahrnout i pozitivní ovlivňování volného času a životního stylu dětí a mládeže. Takto ovlivněný jedinec se dostává do situací, které zvyšují pravděpodobnost nesetkat se se sociálně patologickými jevy.

Některá opatření situační prevence v oblasti kontroly kriminality:

- zvýšení ochrany objektů, osob a věcí,
- přemístění věcí na bezpečnější místo,
- ztížení přístupu k prostředkům vhodným pro spáchání trestného činu,
- zmenšení očekávaného prospěchu z trestného činu a zvýšení rizika pro pachatele,
- zlepšení dohledu nad lokalitou.

Důležitou složkou situační prevence je tzv. technická prevence. Situační prevence je preferována před prevencí sociální. Její zavádění je rychlejší, jednodušší a mnohdy i levnější. Její účinnost je snadněji ověřitelná, v mnoha případech je krátkodobější nebo vede k přesunu kriminality do jiných lokalit.

C. Prevence viktimnosti a pomoc obětem trestných činů je založena na konceptech bezpečného chování diferencovaného s ohledem na různé kriminální situace a psychickou připravenost ohrožených osob. V praxi se jedná o skupinové i individuální zdravotní, psychologické a právní poradenství, trénink v obranných strategiích a propagaci technických možností ochrany před trestnou činností. Užívá metody sociální i situační prevence, a to podle míry ohrožení na primární, sekundární i terciární úrovni.

Shrnutí

Prevence sociálně patologických jevů (rizikového chování má striktně danou strukturu dle vyhlášky „Národní strategie“. Zahrnuje primární, sekundární a terciární prevenci. Tyto jednotlivé druhy se ještě dále rozlišují dle prostředí, cílové skupiny a zaměření na další druhy (nespecifická a specifická prevence, sociální a situační prevence, prevence viktimnosti).

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Jaké zdroje můžeme využít pro zjišťování informací o prevenci sociálně patologických jevů?
2. Jakým způsobem strukturuje prevenci dokument „Národní strategie“ dle cílové skupiny?
3. Najděte a vypište organizace v regionu, které se zabývají prevencí.
4. V publikaci Sociální patologie (Kraus a kol, 2014) najděte kapitolu zabývající se nespécifickou prevencí (Pelcák) a pokuste se vymezit pojem „Škola jako centrum nespécifické prevence v komunitě“.
5. Na webu spolku Semiramis, který se zabývá prevencí ve školním prostředí (a navíc je partnerem Katedry sociální patologie a sociologie PdF UHK), najděte projekt zabývající se prevencí u dětí a popište, jak můžeme vnímat dlouhodobou prevenci.

Literatura

- MIOVSKÝ, M. a kol. 2010. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. 1. vyd. Praha: Sdružení SCAN, 2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.
- Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018. 2013. In *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR* [online]. 2013 [cit. 2015-11-17]. Dostupné na internetě: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/strategie-a-koncepce-ap-msmt>>.
- Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2018. 2010. In *Vláda České republiky*. [online]. 2010 [cit. 2015-07-01]. Dostupné na internetě: <<https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/strategie-a-plany/narodni-strategie-protidrogove-politiky-na-obdobi-2010-az-2018-99404/>>.
- ZOUBKOVÁ, I. – MOULISOVÁ, M. 2004. *Kriminologie a prevence kriminality*. 1. vyd. Praha: Armex, 2004. 146 s. ISBN 80-86795-05-5.

K zapamatování

- příčina kriminality
- podmínka kriminality
- kriminogenní faktory
- třídění kriminogenních faktorů
- kriminogenní situace
- aspekty vzestupu kriminality v ČR po roce 1989

7.1 Školní poradenské pracoviště

Jedním z úkolů vzdělávání na školách je vytvoření pracoviště, které má na starost oblast poradenství, diagnostiky a intervenci rizikového chování. Prostřednictvím ní dále působit na děti, které mají výchovné či jiné problémy a vytvářet prostředí, které by mělo působit preventivně v oblastech vymezených vyhláškou č. 72/2005 Sb. Jak uvádí Opekarová (2010) tzv. školní poradenské služby vycházejí z tradic dřívější soustavy výchovného poradenství, jsou součástí českého školského systému a jsou pevně zakotveny v předpisech MŠMT. V historii prošly celou řadou změn a transformací většinou v souladu se změnami celého školského systému. Všeobecně jsou poskytovány ve školách a ve specifických školských zařízeních především dětem, žákům a studentům, dále jejich zákonným zástupcům a dále pedagogům škol a školských zařízení, které se věnují výchově a vzdělávání dětí a mládeže.

Vedle tradičního poskytování odborné pomoci pro podporu vzdělávání, volby vzdělávací dráhy a postupného budování profesní kariery, musí školní poradenské služby především směřovat k:

- posílení činnosti sociální prevence,
- podpoře a vytváření podmínek pro rozvoj osobnosti jednotlivých žáků,
- posílení poradenské činnosti pro děti a mládež se specifickými výchovnými a vzdělávacími potřebami,
- podpoře dětí s různými typy problémů při vzdělávání do běžných typů škol a školských zařízení,
- podpoře vzdělávání celé populace.

Tvoří je pedagogičtí pracovníci (např. výchovný poradce, školní psycholog nebo školní metodik prevence, speciální pedagog). Z externích subjektů se jedná zejména o pedagogicko-psychologické poradny, speciálně-pedagogická centra či střediska výchovné péče.

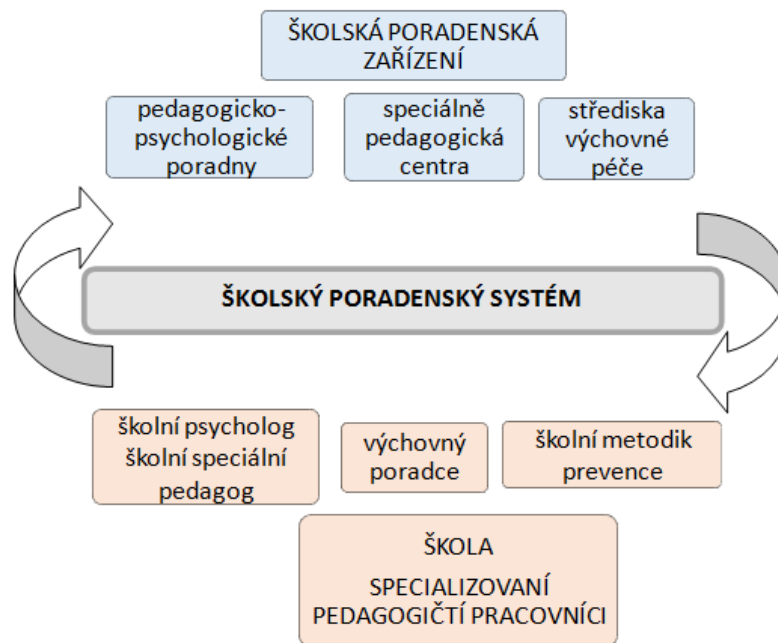
7.2 Systém školního poradenství

Český poradenský systém stojí na dvou základních pilířích. První pilíř tvoří tzv. školská poradenská zařízení, druhý je pak představován specializovanými pedagogickými pracovníky na školách.

Školská poradenská zařízení jsou tvořena **pedagogicko-psychologickými poradnami, speciálně pedagogickými centry a středisky výchovné péče.**

Schéma č. 1 Schéma tzv. Školského poradenského systému (Bělík, Hoferková, 2016)

7.3 Externí subjekty

Služby **pedagogicko-psychologických poraden** (dále jen PPP) jsou určeny dětem (přibližně od tří let, kdy vstupují do mateřské školy), žákům a studentům až do ukončení středního, případně vyššího odborného vzdělání. PPP poskytují také služby rodičům, pedagogům a školám. PPP mohou kontaktovat sami rodiče dětí nebo školy po dohodě s rodiči. Hlavní náplní činnosti PPP je diagnostika, poradenství (včetně kariérového), intervence, nápravná péče a prevence. Participují na činnostech v oblastech prevence rizikového chování dětí a mládeže, některé PPP připravují reedukativní a volnočasové aktivity či intervenční programy pro školní třídy, v nichž jsou problémové vztahy včetně šikany. (Knotová, 2014)

Speciálně pedagogická centra jsou zařízení, která byla zřízena na podporu dětí a mládeže od 3 do 19 let, které mají různý typ zdravotního postižení a znevýhodnění (vady řeči, zraku, sluchu, tělesné postižení, mentální postižení, poruchy autistického spektra případně děti s kombinovanými vadami). Činnost je zajišťována buď ambulantně nebo v zařízeních s denní, týdenní anebo celoroční péčí o žáky se zdravotním postižením.

Střediska výchovné péče jsou zařízení, která jsou navštěvována dětmi, žáky a studenty s rizikem vzniku a vývoje poruch chování, výchovných problémů a sociálně negativních jevů, u nichž není nařízená ústavní výchova nebo není uložena ochranná výchova. ŠVP poskytují své služby také rodičům a školám. ŠVP realizují diagnostiku, poradenství a preventivně výchovnou činnost. (Knotová, 2014)

7.4 Školní metodik prevence

Ve vyhlášce č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, jsou aktivity školního metodika prevence vymezeny pomocí standardních činností, které charakterizují jeho práci a cíle, ke kterým směřuje:

- Koordinuje tvorbu a kontroluje realizaci preventivního programu školy. Koordinuje a participuje na realizaci aktivit školy zaměřených na prevenci záškoláctví, závislosti, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, zneužívání sektami, prekriminálního a kriminálního chování, rizikových projevů sebepoškozování a dalších forem rizikového chování.
- Metodicky vede pedagogické pracovníky školy v oblasti prevence rizikového chování (vyhledávání problémových projevů chování, preventivní práce s třídními kolektivy apod.).
- Koordinuje vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence rizikového chování.
- Koordinuje spolupráci školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence rizikového chování.

7.5 Výchovný poradce

Výchovným poradcem může být jmenován kterýkoli učitel školy, který splňuje nebo si doplní vzdělání dle vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

Činnosti výchovného poradce jsou členěny do pěti oblastí. Patří mezi ně **kariérové poradenství**, které často bývá největším úkolem výchovného poradce v průběhu roku. V rámci něj se snaží vhodně nasměrovat žáka k jeho budoucí profesní dráze, najít mu školu, která by odpovídala jeho zájmu, školním výsledkům a schopnostem. V průběhu kariérového poradenství představuje výchovný poradce žákům jednotlivá povolání, cesty, jakým způsobem si zvyšovat kvalifikaci, a zaměřuje se i na myšlenku celoživotního vzdělávání.

Druhou oblastí je **výchova a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami**, kdy výchovný poradce zabezpečuje ve škole především administrativní a metodickou část této problematiky. Mezi jeho činnosti patří především zprostředkování diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb, evidence zpráv z vyšetření žáků ve školských poradenských zařízeních a koordinace vzniku a plnění individuálních vzdělávacích plánů pro integrované žáky.

Třetí oblastí je **péče o žáky s neprospěchem a žáky nadané**. Jedná se o žáky, jejichž vývoj a vzdělávání vyžaduje zvláštní pozornost. Zde je důležitá především spolupráce s třídními učiteli a rodiči.

Čtvrtou oblastí je **řešení problémů spojených se školní docházkou**. Problémy spojené se školní docházkou zahrnují řešení neomluvené a zvýšeně omluvené absence. Úkoly výchovného poradce jsou dány *Metodickým pokynem MŠMT č.j.10194/2002-14, k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování a postihu záškoláctví*.

Pátou oblastí je **řešení problémových situací ve škole**, kdy ve spolupráci se školním metodikem prevence dle vymezených kompetencí řeší tuto situaci, komunikuje s rodiči a dalšími aktéry, kteří jsou důležití pro řešení této situace (např. OSPOD, policie, nestátní

neziskové organizace, diagnostický ústav, střediska výchovné péče, pedagogicko-psychologické poradny, případně další.).

7.6 Školní psycholog

Činnost školního psychologa můžeme rozdělit do tří hlavních oblastí:

A. Činnosti diagnostické a depistážní, mezi které patří pomoc při zápisu dětí do 1. třídy, v rámci které pomáhá diagnostikovat školní zralost dětí. Dále pak provádění depistáže specifických poruch učení, diagnostika při výchovných a výukových problémech, depistáž a diagnostika nadaných dětí, mapování sociálního klimatu ve třídě a škole a další odborný screening možných forem rizikového chování.

B. Činnosti konzultační, poradenské a intervenční práce, které obsahují péči a práci s integrovanými žáky, sestavování individuálních plánů, intervence a práce s krizemi žáků, náprava a vedení žáků ve škole neúspěšných, podíl na kariérovém poradenství, podpora učitelů v práci se třídou, individuální konzultace pro pedagogické pracovníky a rodiče a další.

C. Metodická práce a vzdělávání, v rámci které participuje na přípravě programu zápisu dětí do 1. ročníku, plnění školních povinností, adaptace dětí na školu, metodická pomoc třídním učitelům a dalším členům pedagogického sboru, metodicky připravuje a organizuje další vzdělávání pedagogů v tématech jemu blízkých, pomáhá koordinovat poradenské služby ve škole, organizuje a provádí besedy pro rodiče a další. (Opekarová, 2010)

7.7 Školní speciální pedagog

Školní speciální pedagog vyhledává žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a předává je dál do speciálně pedagogické péče, to vše v rámci depistážní činnosti. Může se podílet i na administrativě po dohodě s výchovným poradcem a dalšími členy školního poradenského pracoviště.

Diagnostikuje speciální vzdělávací potřeby žáka, zjišťuje jeho anamnézu, zpracovává informace z vyšetření žáka se specifickými výukovými a výchovnými problémy na odborném pracovišti (pedagogicko-psychologická poradna, středisko výchovné péče a následně pak s žákem individuálně spolupracuje po dobu, po kterou je to nutné. Snaží se pak také pro žáky upravit školní prostředí.

Školní speciální pedagog je odborník poskytující poradenské služby týkající se žáků se zdravotním postižením, zdravotním a sociálním znevýhodněním, v některých případech také nadaných žáků se zdravotním postižením či znevýhodněním (tzv. dvojvýjimečné děti) (Portešová, 2011). Činnosti školního speciálního pedagoga jsou vymezeny ve vyhlášce č. 147/2011 Sb., která se týká žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Mezi jeho další činnosti patří koordinace a metodické vedení asistentů pedagoga ve škole, podílení se na vytváření školních a individuálních vzdělávacích programů či spolupráce s dalšími institucemi a pracovníky center zaměřených na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Individuální intervence se žáky, kde je to třeba a komunikace s rodinou.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Vysvětlete schéma systému prevence rizikového chování ve školním prostředí.
2. Zmapujte, zda na školách ve Vašem městě je schéma systému prevence dodržováno v úplnosti – má všechny členy?
3. Zjistěte, jaké je vzdělání jednotlivých aktérů systému prevence.
4. Jakým způsobem je na školách řešena pozice školního psychologa?
5. Jaké jsou úkoly střediska výchovné péče v prevenci na školách?

Literatura

Použitá literatura:

BĚLÍK, V. – HOFERKOVÁ, S. 2016. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2016. 142 s. ISBN 978-80-263-1015-0.

KNOTOVÁ, Dana a kol. *Školní poradenství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014. 258 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4502-2.

Metodický pokyn MŠMT č.j.10194/2002-14, k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování a postihu záškoláctví.

OPEKAROVÁ, O. 2010. *Kapitoly z výchovného poradenství: školní poradenské služby*. 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 72 s. ISBN 978-80-86723-96-9.

PORTEŠOVÁ, Š. 2011. *Dvojitá výjimečnost. Nadané děti*. [online]. 2011 [cit. 2017-11-11]. Dostupné na internetě: <http://www.nadanedeti.cz/index.php?stranka_id=45>.

Vyhláška č. 317/2005 Sb. o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

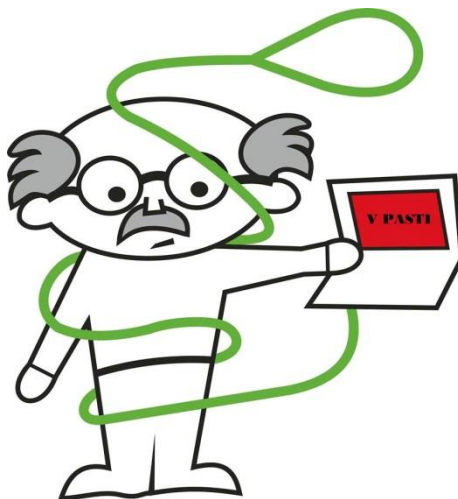

K zapamatování

- Preventivní program
- Metodika
- Prevence
- Student
- Aktivita
- Angažovanost
- Rizikové chování
- Sociálně patologický jev

8.1 Senior v pasti

Studenti oboru sociální patologie a sociologie v akademickém roce 2013/2014 připravili preventivní program „V pasti“, který se týká aktuálního tématu ohrožení seniorů moderními virtuálními, komunikačními technologiemi. Samostatný sborník textů a metodik vyšel v tištěné podobě. Na tomto místě si ukažme strukturu připravené praktické části realizace projektu. Praktické realizaci projektu „V pasti“ je vyhrazena hodina a půl a skládá se z deseti částí.

1. **Úvod (Představení projektu)** – Cílové skupině je celkově představen projekt „V pasti“, jeho účel a cíl. Cílem projektu je prevence a edukace seniorů v oblasti moderních informačních a komunikačních technologií. V současnosti je informovanost o rizicích

moderních technologií orientována hlavně na děti, rodiče a učitele. My se ji snažíme směřovat na další často opomíjenou rizikovou skupinu - seniory. **(10 min)**

2. **Pachatel** – V této části je představena osobnost pachatele, motivy jeho jednání a nejčastější manipulační techniky. Poté jsou moderátory zinscenovány modelové příklady, jak se manipulaci účinně bránit (zásada kontramaniplulace, schopnost odmítnout, metoda poškrábané desky). Pachatel je vyobrazen jako Fantomas, který se schovává za svou maskou, stejně jako se uživatelé internetu schovávají za virtuální oponou. Tato filmová postava je této věkové skupině dobře známa a slouží jako výstižná metafora pro internetovou anonymitu. Tento obraz pachatele seniory v průběhu celé realizace doprovází. V této části jsou stručně prezentovány statistiky trestných činů páchaných na internetu. **(15 minut)**

3. **Rizika a pozitiva sociálních sítí** – Seniorům jsou sociální sítě prezentovány nejen jako rizikové prostředí, ale také jako prostředí širokých možností a výhod. Cílová skupina by měla získat dojem, že samotné moderní technologie nejsou špatné, ale špatní jsou lidé, kteří je využívají k trestné činnosti. Senioři jsou upozorněni na příčiny a důsledky majetkovou kriminality páchané s využitím sociálních sítí. Cílová skupina je seznámena s pojmy cyberstalking, flaming a happy slapping. Dále také se zneužíváním osobních údajů. V rámci této části jsou prezentovány statistiky spojené s počtem seniorů na sociálních sítích. **(10 minut)**

4. **Elektronická pošta** – Kromě užívání sociálních sítí je nejčastěji využívanou službou na internetu elektronická pošta (e-mail). Cílová skupina je obeznámena s pravidly bezpečné manipulace se svou e-mailovou schránkou. Následně jsou senioři seznámeni s pojmy HOAX, Spam, Phishing, Pharming. **(5 minut)**

5. **Zabezpečení počítače** – Proti nebezpečným komunikačním praktikám je nutné se bránit nejen aktivním, ale i pasivním způsobem. Cílová skupina je upozorněna na pravidla bezpečného používání internetu. Představovaná pravidla: Aktualizovaný antivirový program, systém i programy, zapnutý firewall, silná hesla – Jak si sestavit bezpečné heslo, které je třeba po určitém čase měnit. Vysvětlení pojmu Spyware. **(5 minut)**

6. **Zacvičení si (Protahovací cviky)** – Při špatném držení těla, používání nevhodné židle, špatném nastavení stolu nebo celkově dlouhodobé práci u počítače je silně namáhána páteř, což vyvolává silné bolení zad. S cílovou skupinou si představíme jednoduché základní cviky pro uvolnění zad a pro odpočinek mezi výkladem si společně zacvičíme. **(5 minut)**

7. **Klamavá reklama, ochrana spotřebitele** – Internet je v současnosti prostředkem pro nákup téměř všeho druhu zboží. Nezřídka se stává, že zákazníci stejně jako v reálném světě i v tom virtuálním naletí „nekalým“ obchodním praktikám některých prodejců. Cílová skupina je seznámena s příklady marketingových podvodů, s možnostmi ochrany spotřebitele opřenými o příslušnou legislativu, s podmínkami reklamace a bude jim doporučeno, kam se v případě ochrany spotřebitelských práv obrátit. **(10 minut)**

8. **Zneužívání platebních karet** – Ve světě moderních technologií jsou další nezbytnou kapitolou, o které by měli mít senioři povědomí, podvody spojené s užíváním platebních karet. Senioři jsou v této části stručně seznámeni s podvodem s platebními kartami a pojmem skimming. Cílová skupina je informována o doporučeních, jak lze omezit možnost zneužití platebních karet. **(5 minut)**

9. **Telefonní hrozby** – Na telefonní hrozby, týkající se seniorů, lze nahlížet z několika úhlů pohledu. Tyto hrozby jsou seniorům představeny v podobě: výhružných a katastrofických telefonátů, podvodů prostřednictvím telefonu, telemarketingových nabídek a předražených telefonických linek. **(10 minut)**

10. **Závěr** – Závěr kurzu obsahuje shrnutí v podobě představení „Základních zásad bezpečného používání internetu“. Tyto zásady obdrží každý účastník v písemné podobě. Následuje podnět debaty, kdy jsou senioři vyzváni ke sdělení osobních zkušeností. Debata je podpořena reálnými příběhy ze života, které se skutečně staly. **(15-20 minut)**

8.2 *Projekt U{PEER}*

Pořadatel: Katedra sociální patologie a sociologie PdF, Univerzita Hradec Králové

Místo konání: Hradec Králové, UHK, budova A

Předpokládaný počet účastníků: 20 žáků sedmých tříd

Hlavní cíl: Hlavním cílem Preventivního programu U{PEER} je předcházet rizikovému chování žáků a studentů, snižovat negativní projevy a eliminovat další rozvoj jejich rizikového chování skrze aktivní zapojení předem připravených vrstevníků.

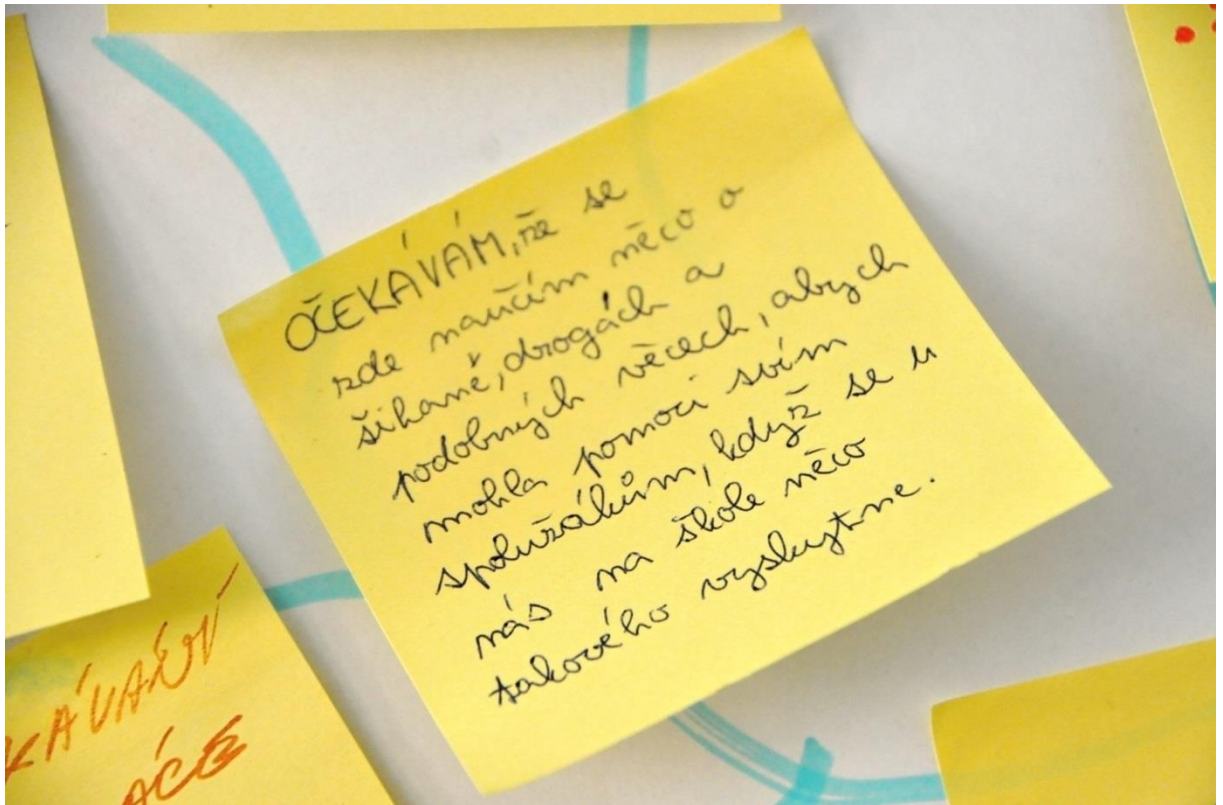
Peer programy vychází z myšlenky vrstevnické podpory. Předpokládáme, že dobře proškolený spolužák může vhodně doplnit systém školního poradenství. Peer programy byly v českém prostředí realizovány především v 90. letech, nicméně jejich myšlenky jsou stále živé. Oslovené školy měly o realizaci programu velký zájem.

Struktura programu: Tento projekt je rozdělen do tří oblastí – Drogy, Agrese a Sexuální výchova. Jednotlivé okruhy jsou děleny do podsekcí:

1. Drogy – Legální návykové látky, Alkohol, Nelegální návykové látky
2. Agrese – Šikana, Kyberšikana, Autoagrese
3. Sexuální výchova – Vztahy, Sex, Bezpečné seznámení

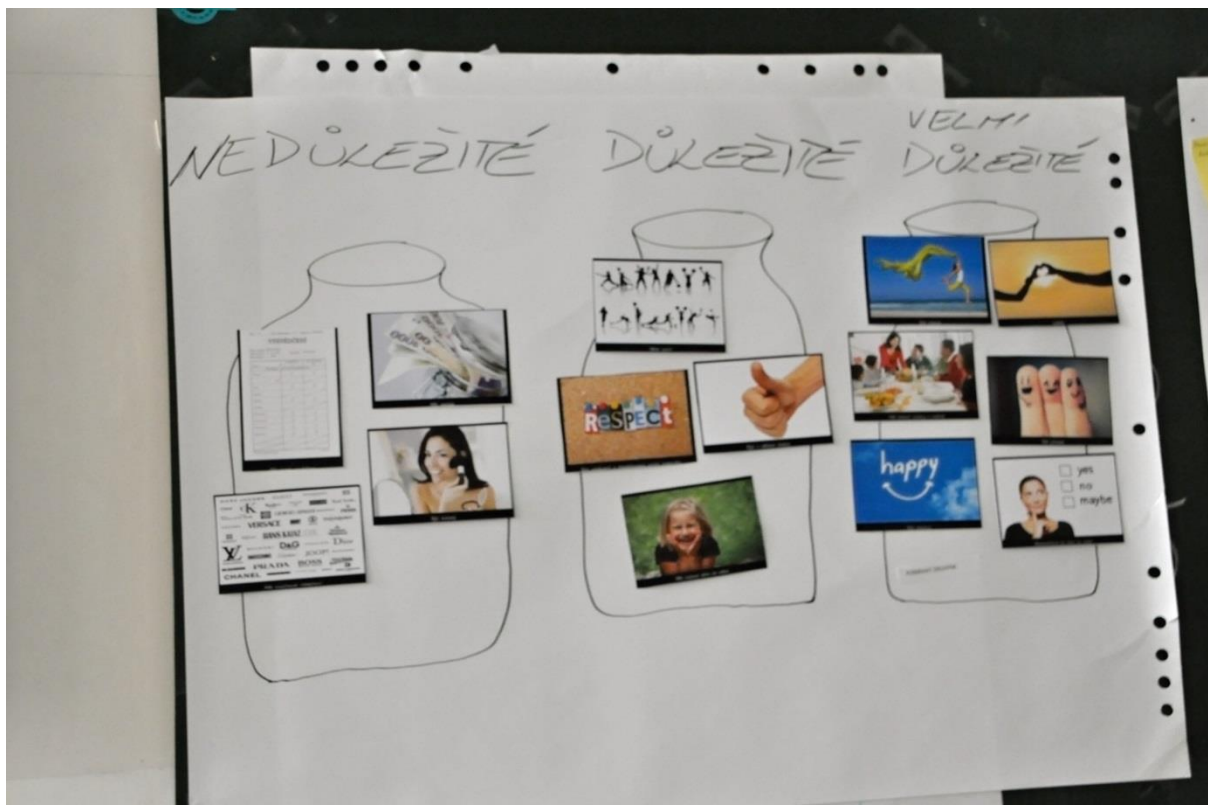

Pro každou oblast je sestaven tým studentů studujících sociální patologii a prevenci, kteří se soustavně věnují problematice a jsou lektory daných sekcí. Jednotlivé týmy sestavují a připravují vzdělávací, interaktivní i hravé aktivity jejíž cílem je zvýšit informovanost žáků a ovlivnit postoje žáků vedoucí k efektivní prevenci.

Cíle programu

- Předcházet tomu, aby žáci zneužívali návykové látky včetně alkoholu a tabáku.
- Jestliže to není možné, posunout setkání s návykovými látkami včetně tabáku a alkoholu do pozdějších let, kdy se poněkud zvýší odolnost a sníží rizika.
- Předcházet zdravotním poškozením působeným návykovými látkami včetně závislostí.
- Seznámit žáky se stinnými stránkami internetu a zvýšit jejich konstruktivní příjem informací z internetu.
- Předcházet negativním projevům vyskytujících se v nezdravých třídních kolektivech.
- Podpořit kladné sebepřijetí.
- Nabídnout možnost poradenství žákům, studentům a rodičům (rodinným příslušníkům) v problematice rizikového chování.

Souhrn

Katedra sociální patologie a sociologie PdF pořádá v rámci svého studia celou řadu kurzů a seminářů pro studenty v oblasti sociální patologie a její prevence. Studenti sami realizují projekty, které následně prezentují vybraným cílovým skupinám. V tomto textu je pouze malá ukázka aktivit. Na praktickou realizaci aktivit se zaměřuje studijní opora k předmětu „Praktikum sociální prevence“.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Zmapujte, které projekty realizovala KSPSoc v posledních pěti letech.
2. Nastudujte si v literatuře podstatu tzv. peer programů. Zmapujte, které celorepublikové projekty byly v ČR v rámci peer programů zrealizovány.
3. Nastudujte, které cílové skupiny jsou dle vyhlášky „Národní strategie ...“ cílovými skupinami, na které se má školní prostředí zaměřovat.
4. Navrhněte, které aktivity mohou v oblasti specifické a nebo nespecifické primární prevence studenti realizovat.
5. Vyhledejte dle www.nkp.cz metodiky vytváření prevenntivních programů pro děti a mládež.
6. Zmapujte, které organizace v regionu se zabývají primární prevence rizikového chování u dětí ve školním prostředí.

Literatura

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (dokument č.j. 21291/2010-28). 2010. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2010 [cit. 2017-05-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance (dokument č.j. 14 423/1999-22). 1999. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 1999 [cit. 2017-05-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>

Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování a postihu záškoláctví (dokument č.j.10194/2002-14). 2002. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2002 [cit. 2017-05-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/dokumenty-13>

Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu: 2005-2007: [informační a propagační brožurka]. 1. vyd. Kladno: Aisis, 2008. 68 s. ISBN 978-80-904071-2-1.

MIOVSKÝ, M. a kol. 2010. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. 1. vyd. Praha: Sdružení SCAN, 2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.

MIOVSKÝ, M. a kol. 2012. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. 1. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2012. 220 s. ISBN 978-80-87258-89-7.

MIOVSKÝ, M. a kol. 2015. *Prevence rizikového chování ve školství*. 2. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015b. 328 s. ISBN 978-80-7422-391-4.

K zapamatování

- Školní řád
- Preventivní program
- Škola
- Metodika
- Legislativa
- Strategie
- Cíle
- Evaluace
- aktivity

9.1 Preventivní program školy

Jak uvádí Miovský a kol. (2012, s. 32) základem úspěšné prevence rizikového chování jsou pak především kvalitně nastavená vnitřní pravidla školy, která specifikují pravidla pro vnitřní i vnější komunikaci. Základním dokumentem je **školní řád**, který přesně vymezuje povinnosti žáků i pedagogů školy ve vztahu k organizaci života školy, vymezuje pravidla pro soužití ve třídách, stanovuje podmínky nástupu na vyučování, jeho průběhu i ukončení výuky, pravidla pro omlouvání z vyučování; vymezuje také, jak se ve škole pracuje s neomluvenými hodinami, jak se postupuje při hodnocení žáků, jak se řeší krizové situace, jaká je role třídních učitelů i učitelů specialistů. Školní řád specifikuje také činnost školního poradenského pracoviště a zvláště pak postavení školních psychologů nebo školních speciálních pedagogů, pokud ve škole pracují. Obsah školního řádu je vždy ovlivněn typem školy, skladbou žáků, velikostí školy, zkušenostmi školy, očekáváním pedagogů a vedení školy. Minimální preventivní program, který je součástí školního vzdělávacího programu, se tak stává základním rámcem pro strategii zajištění „bezpečné školy“. Stanovuje základní pravidla pro zajištění prevence různých forem rizikového chování, určuje roli pedagogů i dalších odborných pracovníků školy, kteří se podílejí na naplňování úkolů vytyčených programem. Pro měření úspěšnosti programu a jeho naplňování je třeba používat také kvantitativní údaje o počtu úrazů, napadení, fyzických konfliktů, které jsou indikátory pro nastavení podpory a současně poskytují zpětnou vazbu o rychlosti a úspěšnosti zvolených postupů.

Školní **preventivní program** je jeden z dokumentů, které vymezují prevenci ve školním prostředí. Každý minimální preventivní program je sestavován na podmínky konkrétní školy. Preventivní působení na školách se opírá především o dokumenty Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, na jejichž základě jsou vytvářeny a realizovány preventivní programy. Sem patří Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských poradenských zařízeních a Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018.

Jak je uvedeno v metodickém doporučení 2010 č. j. 21 291/2010 v odst. (1), základním principem primární prevence rizikového chování u žáků je výchova k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací osobnosti.

Každá škola je povinna podle zákona č. 561/2004 Sb. vytvářet podmínky pro předcházení vzniku sociálně patologických jevů. Základním dokumentem pro realizaci prevence na školách, který slouží jako výchozí bod pro tvorbu školního preventivního programu, je školní preventivní strategie. Tato strategie je součástí školního vzdělávacího programu a reaguje vždy na konkrétní školní prostředí. Jedná se o dlouhodobý preventivní program, který je vytvořen tak, aby reagoval na podmínky dané školy.

Preventivní program je konkrétní dokument školy zaměřený zejména na výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační dovednosti. Preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci nezletilých žáků školy. Preventivní program vychází z preventivní strategie školy, je zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je vyhodnocován průběžně a na závěr školního roku je hodnocena kvalita a efektivita zvolených strategií primární prevence. Dané hodnocení je součástí výroční zprávy o činnosti školy. (Metodické doporučení, 2010, s. 4)

MPP je vypracování vždy na příslušný školní rok (krátkodobé cíle primární prevence) nebo v časově delším horizontu (dlouhodobá preventivní strategie). MPP je součástí výchovně vzdělávacího programu školy. Odráží specifikace regionu, školy (školského zařízení) a vždy vychází z aktuální situace na škole a reflektuje evaluaci průběhu předchozího období (školního roku).

9.2 Metodické doporučení pro tvorbu preventivního programu školy

Dle metodického doporučení 2010 č. j. 21 291/2010 v hlavě II., článku 4 odst. (3) Minimální preventivní program

- a) je preventivním programem školy a školského zařízení,
- b) je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu, popř. upravovaného přílohou.
- c) vychází z omezených časových, personálních a finančních investic se zaměřením na nejvyšší efektivitu,
- d) jasně definuje dlouhodobé, střednědobé a krátkodobé cíle,
- e) je naplánován tak, aby byl realizovatelným,
- f) je přizpůsobován kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy či specifické populaci jak v rámci školy, tak v jejím okolí, respektuje specifika ve školním prostředí,
- g) oddaluje nebo snižuje výskyt rizikového chování
- h) zvyšuje schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí,
- i) má dlouhotrvající vliv na změnu chování,
- j) pojmenovává problémy z oblasti rizikového chování dle čl. 1, odst. 1 a případně další rizikové projevy chování,

k) pomáhá zejména těm jedincům, kteří pocházejí z nejvíce ohrožených skupin (minoritám, cizincům, dětem a žákům zdravotně či sociálně znevýhodněným) při ochraně jejich lidských práv,

l) podporuje zdravý životní styl a usiluje o předávání vyvážených informací a dovedností.

Miovský a kol. (2012, s. 13) k MPP uvádí, že minimální preventivní program je komplexním dlouhodobým preventivním programem školy/školského zařízení a je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného RVP, popř. je přílohou dosud platných osnov a učebních plánů. Při jeho realizaci vycházíme ze situace, že škola má pro něj samozřejmě pouze omezené časové, personální a finanční možnosti, a je proto nutné klást důraz na co nejvyšší efektivitu při existujících zdrojích. Program má jasně definované dlouhodobé a krátkodobé cíle a je naplánován tak, aby mohl být řádně proveden. Přitom musí být přizpůsoben kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy či specifické populaci jak v jejím rámci, tak v jejím okolí. Program musí důsledně respektovat rozdíly ve školním prostředí, oddalovat, bránit nebo snižovat výskyt rizikového chování a zvyšovat schopnost žáků a studentů činit informovaná a zodpovědná rozhodnutí.

Podle autorů manuálu pro tvorbu minimálního preventivního programu (2010, s. 5) je **pět kroků při tvorbě MPP**. První krok se týká charakteristiky školy, druhý analýzy výchozí situace s využitím evaluace z předchozího školního roku. Třetí krok už souvisí se stanovením cíle MPP, čtvrtý krok se týká vytvoření souboru aktivit pro jednotlivé cílové skupiny. Poslední krok je evaluace (vyhodnocení).

Hlavním koordinátorem tvorby školního preventivního programu je **školní metodik prevence**, je součástí školního poradenského pracoviště.

Shrnutí

Školní **preventivní program** je jeden z dokumentů, které vymezují prevenci ve školním prostředí. Každý minimální preventivní program je sestavován na podmínky konkrétní školy. Preventivní program je konkrétní dokument školy zaměřený zejména na výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační dovednosti. Preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci nezletilých žáků školy.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Definujte pojem „preventivní program“.
2. Vypište, dle jaké legislativy je vytváření Školního preventivního programu, vymezeno.
3. Zmapujte, jak vypadá školní preventivní program na školách ve Vašem regionu.
4. Kdo je zodpovědný za vytváření preventivního programu?
5. Jak probíhá evaluace preventivního programu školy?

Literatura

AUJEZKÁ, Anna et al. *Příklady dobré praxe programů školní prevence rizikového chování*. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. 173 s. ISBN 978-80-87258-91-0.

BELZ, Horst. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry*. Dana Lisá. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 375 s. Hry. ISBN 80-7178-479-6

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. 231 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, 2010 č. j. 21 291/2010 – 28. Dostupné z: <http://www.atre.cz/zakony/page0477.htm>

MICHALÍK, Jan. *Školský poradenský systém v české republice*. Olomouc: Katedra speciální pedagogiky, 2008. Dostupné z: <http://www.uss.upol.cz/cz/clenove/profil/michalik/SPZ-expert-stanovisko.pdf>

MIOVSKÝ, Michal a kol. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. 220 s. ISBN 978-80-87258-89-7.

MIOVSKÝ, Michal et al. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, ©2010. 253 s. ISBN 978-80-87258-47-7.

K zapamatování

- Strategie
- Prevence
- Zásady
- Partnerství
- Komplexnost
- Systematičnost
- Ověřená data
- Efektivita
- Hodnocení
- Cílenost
- Adekvátnost
- Včasný začátek
- Pozitivní orientace
- Kognitivní, konativní a emotivní stránka osobnosti

10.1 Zásady strategie prevence rizikového chování jsou rozděleny do několika oblastí: (Národní strategie prevence, 2013)

Partnerství a společný postup v prevenci – Strategie podporuje partnerství a širokou spolupráci na všech úrovních při respektování kompetencí. Společný koordinovaný postup všech článků v systému prevence v rámci resortu školství zvyšuje pravděpodobnost účinnosti působení a úspěchu při dosahování stanovených cílů.

Komplexní řešení problematiky primární prevence rizikového chování – Preventivní programy je nutné koncipovat komplexně v koordinované spolupráci různých institucí. Národní strategie prevence se zabývá definicí vzájemného propojení všech subjektů v rámci primární prevence a koordinací řešení problémů souvisejících s rizikovým chováním.

Kontinuita působení a systematičnost plánování – Preventivní působení musí být systematické a dlouhodobé. Jednorázové aktivity bez ohledu na rozsah a náklady nejsou příliš efektivní. Pozitivních změn nelze dosáhnout dílčími ani izolovanými opatřeními, ale dlouhodobým a komplexním úsilím a strategiemi.

Uplatňování ověřených dat a hodnocení efektivity – Aktivity realizované v rámci primární prevence jsou založené na analýze současné situace, identifikovaných problémech, potřebách a prioritách, tedy na vědecky ověřených faktech a datech, nikoli na předpokladech a domněnkách. Jednotlivá opatření jsou důsledně monitorována, je vyhodnocována jejich účinnost a případně jsou modifikovány realizované aktivity. Národní strategie prevence je strukturována tak, aby se usnadnilo hodnocení její realizace a efektivity, její cíle jsou realistické (tj. dosažitelné) a měřitelné (tj. hodnotitelné).

Racionální financování a garance kvality služeb – Financování je nástrojem naplňování cílů Národní strategie prevence. Účinná opatření primární prevence není možno uskutečnit bez adekvátního zabezpečení finančních zdrojů k jejich realizaci. Financované aktivity musí splňovat kritéria kvality (certifikace) a efektivity (cena/výkon).

Cílenost a adekvátnost informací i forem působení – Realizované preventivní aktivity musí odpovídat cílové skupině a jejím věkovým, demografickým a sociokulturním charakteristikám a potřebám. U každého preventivního programu je třeba definovat, pro jakou cílovou skupinu je určen.

Včasný začátek preventivních aktivit, ideálně již v předškolním věku – Čím dříve prevence začíná, tím je ve výsledku efektivnější. Osobnostní zaměření, názory a postoje se formují již v nejranějším věku. Formy působení musí být přizpůsobeny věku a možnostem dětí.

Pozitivní orientace primární prevence – Nabídka pozitivních alternativ a využívání pozitivních modelů vykazují větší efektivitu než používání negativních příkladů v preventivních aktivitách.

Orientace na kvalitu postojů a změnu chování – Každé primárně preventivní působení si klade za cíl mít pozitivní vliv na změnu postojů a chování daného jedince. Součástí preventivních programů by proto mělo být získání relevantních sociálních dovedností, relevantních znalostí a dovedností potřebných pro život (Národní strategie prevence, 2013).

10.2 Preventivně výchovné cíle

Preventivně výchovné cíle se orientují do tří složek osobnosti člověka. Mají snahu ovlivňovat jeho **rozumovou** (kognitivní) stránku, to znamená přenášet velké množství informací a pomocí výukových metod vštípit tyto informace jedince za své. (Příkladem jsou osvětové preventivní programy, které přinášejí informaci: Kouření škodí zdraví.)

Druhý směr preventivních cílů zahrnuje snahu ovlivňování **emotivní** stránky člověka. Mají snahu zapůsobit na nejvnitřnější stránku jedince, vzbouřit v něm konfliktní postoje k dané problematice. (Příkladem jsou například preventivní programy, které ukazují plíce kuřáka.)

Třetí složkou, na kterou preventivní cíle působí je oblast **konativní**, zahrnující cíle, které mají snahu změnit způsoby chování. Vychází z přesvědčení, že již nastala doba, kdy absolventi základního vzdělávání mají velmi dobré vědomosti o problematice, kterou se prevence zabývá, ale stejně se podle toho nechovají. (Všichni vědí, že kouření škodí zdraví, ale proč tedy téměř všichni kouří?)

Shrnutí

Kontrola kriminality představuje regulační opatření státu ke snížení kriminality; obsahuje strategie prevence a represe kriminality. V rámci prevence rozeznáváme subjekty a objekty. Prevence v rámci kriminologie se obvykle dělí na prevence sociální, situační a viktimologická; dále primární, sekundární a terciární. V České republice je prevence kriminality organizována na třech úrovních: a) republiková úroveň (meziresortní,

resortní), b) krajská (regionální) úroveň a c) místní úroveň (městská). Každá úroveň se skládá z několika subjektů. Mezi další pojmy související s problematikou prevence kriminality lze uvést Community policing nebo projekt Systém včasné intervence.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Definujte, jakým způsobem je možné aplikovat pedagogické zásady na aktivity v rámci prevence sociálně patologických jevů.
2. Pokuste se vymezit pojem „pedagogizace prevence“.
3. Vysvětlete, jakým způsobem můžeme ovlivňovat kognitivní, konativní a emotivní stránku osobnosti člověka a jak toto využít v prevenci.
4. Porovnejte požadavky na zásady prevence dle uvedené „Národní strategie“ a dle doporučené literatury (Nešpor, 1996).
5. Co je to KAB model a jak jej můžeme využít v prevenci (Miovský, 2010, Nešpor, 1996).
6. Jak můžeme zajistit komplexnost a koordinaci prevence? Co je podstatou tzv. Systému včasné intervence?

Literatura

BELZ, Horst. Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry . Dana Lisá. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 375 s. ISBN 80-7178-479-6.

KOLÁŘ, Zdeněk a ŠIKULOVÁ, Renata. Hodnocení žáků. 2. dopl. vyd. Praha: Grada, 2009. 199 s. ISBN 978-80-247-2834-6.

19

MIOVSKÝ, Michal a kol. Primární prevence rizikového chování ve školství: Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, 2010. 253 s. ISBN 978-8087258-47-7.

MIOVSKÝ, Michal a kol. Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. 220 s. ISBN 978-80-87258-89-7.

NEŠPOR, Karel, CSÉMY, Ladislav a PERNICOVÁ, Hana. Jak předcházet problémům s návykovými látkami na základních a na středních školách: příručka pro pedagogy. Praha: Sportpropag pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 1996. 156 s. ISBN 80-260-3877-0.

RADIMECKÝ, J. 2007. Prevence a adiktologie pro odborníky pracující v ústavní výchově a preventivně výchovné péči: učební podklady ke kurzu. 1. vyd. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, Univerzita Karlova, 2007.

VÚP. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. 1. vyd. 2004. 113 s. Dostupný z WWW: <http://www.vuppraha.cz/index.php?op=sections&sid=208>.

Doporučená literatura a další zdroje:

BĚLÍK, Václav. Rizikové chování a jeho prevence v terciárním vzdělávání pedagogů . Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 124 s. ISBN 978-80-7435-237-9.

STÜNDL, Erich. Systém včasné intervence a metody sociálněvýchovného působení. Olomouc: UP v Olomouci, 2009. 137 s. Rigorózní práce.

VEČERKA, Kazimír. Proč potřebuje prevence kriminality zákonnou oporu. In: Kdo slyší hlas volajícího na poušti: referáty z konference ve Vranově nad Dyjí v roce 2010 . Vyd. 1. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2010, s. 36-39. ISBN 978-80-903541-7-3.

K zapamatování

- Prevence
- Evaluace
- Adiktologie
- Schreening
- Cíle
- Postupy
- Techniky
- Ohnisková skupina
- Testy
- Dotazníky
- Pozorování
- Rozhovory
- Zpětná vazba
- sociometrie

11.1 Specifické cíle pro prevenci rizikového chování ve školním prostředí jako cesta pro hodnocení: (Národní strategie prevence, 2013)

- Fungující systém koordinace primární prevence na horizontální i vertikální úrovni, kde jsou jasně dány koordinační mechanismy, role, kompetence jednotlivých orgánů a institucí včetně stanovení pravidel komunikace mezi nimi.
- Fungující systém primární prevence na horizontální i vertikální úrovni, kde jsou jasně a transparentně legislativně vymezeny koordinační mechanismy, role, kompetence jednotlivých orgánů a institucí a jejich činnost.
- Nastavení efektivního systému vzdělávání pro oblast primární prevence rizikového chování pro všechny subjekty, které na oblasti primární prevence participují při využití, ověření a následné implementaci výstupů projektu *VYNSPI – Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni*
- Finanční zajištění oblasti primární prevence, udržení stabilního dotačního systému
- Zavedení národního systému hodnocení kvality programů primární prevence (certifikací) pro všechny typy rizikového chování, který je určen všem poskytovatelům těchto programů a který zajišťuje srovnatelnou úroveň těchto programů na celém území České republiky.

11.2 Cesty k evaluaci prevence

Důležitou oblastí v pedagogizaci prevence je otázka, zda ji můžeme evaluovat. Jak ukazuje celá řada publikací (Nešpor, 1996; Kolář, 2009), tak otázka hodnocení prevence

je komplikovaná, ne však nemožná. V praxi je častější hodnocení dílčích preventivních aktivit, nikoli hodnocení celých preventivních programů. Je tomu tak z důvodu rozličných vnějších i vnitřních podmínek, které panují při realizaci jednotlivých preventivních programů, což je v zásadní míře determinuje.

Ve smyslu hodnocení preventivních aktivit vždy musíme mít na paměti pět aspektů hodnocení: 1. Hodnocení musí být navázáno na určitý cíl – změnit sociální klima ve školní třídě, ukázat dlouhodobě nezaměstnaným cestu, naučit seniory zdravé komunikaci s obchodníky (jak „nenaletět“), budovat v dětech pocit sounáležitosti, usnadnit dětem proces adaptace na školu a další. 2. Hodnocení se děje v konkrétních podmínkách, které jsou vždy jedinečné, neopakovatelné, zásadně determinují podobu, průběh i výsledek preventivních aktivit. Podmínkami rozumíme vnitřní determinanty (psychika osobnosti jednotlivých žáků i učitelů, přítomnost nemocí, genetické předpoklady), ale také determinanty vnější (lokalitu, ve které se život dětí odehrává, rodinné zázemí, sociální klima,...). 3. Hodnocení se realizuje pomocí určitých prostředků – ústně, slovně, známku, výhodou, možností zvýšení společenské prestiže, vstupem do skupiny atd. Nezapomeňme však také na negativní hodnocení, které i zde má své místo – zahrnuje kritiku, sankci, trest apod. 4. Hodnocení vede k určitému výsledku – hodnocení nesmí být samo výsledkem, musí být startovacím impulsem pro pozitivní změnu. 5. Hodnocení je výsledkem společné práce facilitátorů a objektů preventivního působení. Učitel hodnotí realizaci svých aktivit, ale i svou práci. Žáci provádějí sebehodnocení, ale i hodnocení svých pocitů v průběhu aktivit. Neopomenutelný je i aspekt hodnocení ve vztahu k zapojení dalších činitelů do preventivních aktivit.

11.3 Přehled evaluačních nástrojů (Miovský, 2008,2015)

Předním pracovištěm, které se zabývá problematikou evaluace prevence sociálně patologických jevů je Klinika adiktologie, kteří obecně dělí evaluační nástroje do těchto kategorií:

- Analýza dokumentů jako evaluační nástroj
- Dotazník jako evaluační nástroj
- Ohnisková skupina jako evaluační nástroj
- Pozorování jako evaluační nástroj
- Rozhovor jako evaluační nástroj
- Sociometrie jako evaluační nástroj
- Znalostní testy jako evaluační nástroj
- Zpětná vazba jako evaluační nástroj

Následně jsou jednotlivé nástroje děleny dle cílové skupiny a zaměření:

Cílová skupina děti a mladiství

- Dotazník CRAFFT - rizikové chování u dětí a dospívajících
- Dotazník používaný v rámci studie ESPAD – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách
- Dotazník KLIT: měření klimatu školní třídy
- Fagerströmův test nikotinové závislosti je dotazník – adolescenti
- Chenova škála závislosti na internetu

- Layova škála prokrastinace pro studenty
  - MODOS – Monitorovací dotazníky pro školy
  - Portál evaluačních nástrojů Národního institutu odborného vzdělávání
  - Program SOCIOklima - online diagnostika školních tříd
  - Screeningový dotazník CAGE
  - Screening užívání alkoholu a krátká intervence pro děti a mládež
  - Skriningový dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti
  - Škála závislosti na alkoholu
  - Škála osobnostních rysů představující riziko z hlediska užívání návykových látek
- SURPS
- VFB/DOZ - Dotazník o zanedbávání

Cílová skupina dospělí

- Dotazník DAST - Screeningový nástroj k určení míry zneužívání návykových látek
- Dotazník kvality života WHOQOL-BREF a WHOQOL-100
- Dotazník MAST - Michiganský test alkoholismu
- Dotazník na patologické hráčství – diagnostika patologického hráčství
- Dotazník pro zhodnocení rizika přenosu krevně přenosných virových infekcí - BBV-TRAQ
- Dotazník SF 36 – kvalita života
- Evropský index závažnosti návykového chování – EuropASI
- Fagerströmův test nikotinové závislosti je dotazník
- Chenova škála závislosti na internetu
- Layova škála prokrastinace pro studenty
- Maudsley Addiction Profile (MAP)
- Motivační dotazník jako intervenční a diagnostický nástroj
- Screeningový dotazník CAGE
- Skriningový dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti
- Schwartzova škála hodnocení terapie
- Škála závažnosti závislosti
- Škála závislosti na alkoholu
- Škála závislosti na cigaretách
- Test pro identifikaci poruch působených užíváním alkoholu (AUDIT)

Shrnutí

Problematika evaluace preventivních programů musí vycházet z pedagogických zásad a principů. Ty jsou v textu uvedeny a v rámci studia prohlubovány. Dle převzatých nástrojů Kliniky adiktologie a jejich výzkumu (Miovský 2008,2015) jsou v textu uvedeny možné evaluační nástroje pro prevenci rizikového chování u dětí, mládeže a dospělých s jejichž obsahem se dále pracuje.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Definujte pojem evaluace.
2. Vysvětlete pojem evaluace ve vztahu k teoriím evaluace.
3. Jakým způsobem může být evaluace uchopená ve vztahu k prevenci.
4. Které konkrétní evaluační nástroje můžeme použít k jednotlivým projevům sociálně patologických jevů.
5. Jakým způsobem jsou pedagogové vzdělávání v oblasti evaluace?

Literatura

- KOLÁŘ, Z. a ŠIKULOVÁ, R. Hodnocení žáků . 2., dopl. vyd. Praha: Grada, 2009. 199 s. ISBN 978-80-247-2834-6.
- MIOVSKÁ, L., MIOVSKÝ, M., VÁCLAVKOVÁ, B. (2008). Přehled hlavních výsledků kvaziexperimentální evaluační studie komunitního programu primární prevence. Závěrečná zpráva. Praha: Centrum adiktologie PK 1. LF UK v Praze/o.s. Prev-centrum.
- MIOVSKÝ, M., GABRHELÍK, R., CHARVÁT, M., ŠŤASTNÁ, L., JURYSTOVÁ, L. & PAVLAS MARTANOVÁ, V. (2015). *Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny.
- NEŠPOR, Karel, PERNICOVÁ, Hana a CSÉMY, Ladislav. *Jak zůstat fit a předejít závislostem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. 112 s. ISBN 80-7178-299-8.
- NEŠPOR, Karel a kol. *Jak překonat hazard: prevence, krátká intervence a léčba*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 159 s. ISBN 978-80-262-0009-3.
- NEŠPOR, Karel a CSÉMY, Ladislav. *Alkohol, drogy a vaše děti: jak problémům předcházet, jak je včas rozpoznat a jak je zvládat*. 5. vyd. Praha: Sdružení FIT IN - Rodiče proti drogám, 2003. 102 s. ISBN 80-260-3873-8.

K zapamatování

- Prevence
- Vzdělávání
- Legislativa
- Výchovní poradce
- Školní metodik prevence
- Školní psycholog
- Analýza oborů
- Sociální pedagog
- UHK
- Katedra

12.1 Legislativní požadavky na vzdělání aktérů školského poradenského systému

Vysokoškolská příprava profesionálů v oblasti sociálně patologických jevů se omezuje na studium pro 1) **výchovné poradce** a 2) **školního metodika prevence**, což upravuje vyhláška 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků.

Ad 1) Studium pro výchovné poradce podle § 8 vyhlášky č. 317/2005 Sb.⁵

Studium je určeno učitelům, kteří vykonávají (nebo by chtěli vykonávat) funkci výchovného poradce ve škole. Studijní program je zaměřen na získání vědomostí a dovedností, které se projeví ve schopnostech aplikace pedagogiky a psychologie do výchovného poradenství. Dle § 8 studiem pro výchovné poradce získává jeho absolvent specializaci v základním oboru zaměřenou na oblast pedagogiky, speciální pedagogiky a psychologie. Tato specializace je předpokladem pro výkon specializované metodické činnosti výchovného poradce. Studium se uskutečňuje v rámci programu celoživotního vzdělávání na vysoké škole v délce trvání nejméně 250 vyučovacích hodin. Studium se ukončuje obhajobou závěrečné písemné práce a závěrečnou zkouškou před komisí. Po jejím úspěšném složení získává absolvent osvědčení. Samotné vzdělávání se zaměřuje na problematiku poradenských služeb v podmínkách školy a jejich zařazení do školního poradenského systému, právní rámec pro výkon poradenské činnosti, osobnost výchovného poradce – specifika role výchovného poradce ve školním prostředí, školní třídu, její vedení a diagnostiku, komunikaci s rodiči, základní dovednosti vedení poradenské komunikace, integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, kariérové poradenství, základní diagnostické a intervenční techniky v poradenské práci ve škole, monitorování evaluace a autoevaluace výchovného poradenství.

⁵ Standardy pro udělování akreditací dle vyhlášky č. 317/2005 Sb.

Ad 2) Studium k výkonu specializovaných činností – prevence sociálně patologických jevů dle vyhlášky č. 317/2005 Sb. § 9.

Studium k výkonu specializovaných činností realizované v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (dále jen DVPP) je určeno učitelům, kteří jsou (nebo by chtěli být) na pozici školního metodika prevence ve škole. Studijní program je zaměřen na získání vědomostí a dovedností, které se projeví ve schopnostech aplikace pedagogiky a psychologie, adiktologie a výstupů z nejnovějších výzkumů v oblasti prevence sociálně nežádoucích jevů.

Studium je řízeno § 9, který vymezuje tzv. Studium k výkonu specializovaných činností:

- a) koordinace v oblasti informačních a komunikačních technologií,
- b) tvorba a následná koordinace školních vzdělávacích programů a vzdělávacích programů vyšších odborných škol,
- c) prevence sociálně patologických jevů,
- d) specializovaná činnost v oblasti environmentální výchovy,
- e) specializovaná činnost speciálního pedagoga v oblasti školské logopedie,
- f) specializovaná činnost v oblasti prostorové orientace zrakově postižených.

Studium v délce trvání nejméně 250 vyučovacích hodin se ukončuje obhajobou závěrečné písemné práce a závěrečnou zkouškou před komisí. Po jejím úspěšném složení získává absolvent osvědčení.

Z výše uvedeného je zřejmé, že hlavní těžiště vzdělávání školních metodiků prevence a výchovných poradců leží na vysokých školách. Všechny pedagogické fakulty toto studium nabízejí v rámci celoživotního vzdělávání. Studium speciální pedagogiky akreditované jako učitelství není v českém prostředí v tuto chvíli příliš rozšířené. Dle webových stránek fakult jsme toto studium našli na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a Pedagogické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně. Nově je toto studium akreditováno v rámci Katedry speciální pedagogiky a logopedie Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Studium pro školní psychology kopíruje studium oboru psychologie.

12.2 Analýza sociálně pedagogicky zaměřených oborů v rámci Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové v kontextu vzdělávání odborníků na prevenci

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové ve svém spektru oborů (platnost k 1. 6. 2016) nabízí několik sociálně pedagogicky zaměřených oborů:

Katedra sociální patologie a sociologie garantuje bakalářský obor Sociální patologie a prevence (v prezenční a kombinované formě).

Katedra sociální pedagogiky garantuje bakalářský obor Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii (v prezenční a kombinované formě) a navazující magisterský obor Sociální pedagogika (v prezenční a kombinované formě).

Také další katedry nabízejí obory, jejichž absolventi se v praxi mohou objevit ve stejných oblastech jako absolventi výše jmenovaných oborů. Nebudeme je ale označovat jako sociálně pedagogické. Jedná se především o obory Katedry speciální pedagogiky a logopedie a Katedry kulturních a náboženských studií. Univerzita Hradec Králové zahrnuje jako jednu ze svých plnohodnotných součástí i Ústav sociální práce, jehož obory svým pojetí také nejsou sociálně pedagogické.

Zajímavostí je aktuální trend v akreditaci oboru Speciální pedagogika, který je akreditován ve formě učitelství a ve svém profilu absolventa je tento obor charakterizován jako plně zastupující profesi školního metodika prevence a výchovného poradce.

Analýza studijních plánů

V následujícím textu jsou zmapovány a popsány konkrétní předměty zabývající se problematikou rizikového chování a jeho prevence. Porovnány jsou studijní plány tříletých bakalářských studijních oborů Sociální patologie a prevence a Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii v prezenční i kombinované formě, ve studijním programu specializace v pedagogice na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové.

12.3 Profil absolventa a předměty zabývající se rizikovým chováním u oboru Sociální patologie a prevence

Absolventa bakalářského studijního oboru Sociální patologie a prevence charakterizují kompetence potřebné pro kvalifikovanou působnost v oblasti prevence a terapie sociálně patologických jevů. Absolvent má ucelené znalosti širšího společenskovedního základu (filozofie, sociologie, psychologie, pedagogika), zná právní a etické normy, které tvoří rámec profesního jednání v oblasti bezpečnosti, prevence i řešení všech sociálně patologických jevů, má ucelené znalosti práva ústavního, trestního, správního, občanského, práva v pomáhajících profesích, zná postupy a metody práce s lidmi, kteří potřebují pomoc a ochranu i kteří jednají deviantně, má potřebné znalosti a dovednosti pro stimulování a koordinaci programů rizikového chování, má potřebné pedagogické a psychologické znalosti k tomu, aby se mohl podílet na vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů a bezpečnostně právní problematiky. (Studijní obory, 2015, online)

Absolvent studijního oboru je připraven pro výkon mj. těchto profesí: pracovník Policie ČR v rámci všech policejních služeb, v oblasti vězénství a následné postpenitenciární péče, pracovník probační a mediační služby, kurátoři pro mládež a pro dospělé, pracovník v nápravných zařízeních, v náhradní rodinné péči (diagnostické ústavy, výchovné ústavy pro mládež), pracovník v systému preventivně výchovné péče (střediska výchovné péče, krizová centra, protidrogoví koordinátoři, sociální asistenti), pracovník v nízkoprahových zařízeních, v komunitních a kontaktních centrech, v oblasti volného času s důrazem na prevenci a terapii rizikového chování, metodik prevence na školách a v dalších pomáhajících profesích. (Studijní obory, 2015, online)

Současný studijní plán oboru Sociální patologie a prevence na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové obsahuje 10 předmětů zabývajících se problematikou sociálních deviací. Tyto předměty tvoří 19,23% studijního plánu. Ostatní předměty obsažené ve studijním plánu jsou oborově a tematicky této problematice blízké (Programy a obory, 2015, online):

Etopedická diagnostika: Předmět seznamuje s teoretickými základy etopedické diagnostiky, představuje její členění, zásady, účel a požadavky na proces. Součástí předmětu je charakteristika poruch chování ve vztahu k reedukačním přístupům, zásadám a možnostem.

Penologie: Předmět se zabývá penologií jako vědním oborem, teorií a historií trestu a trestání. Charakterizuje Vězeňskou službu České republiky a její organizační strukturu, představuje studentům problematiku výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody v České republice. Seznamuje studenty s resocializací ve výkonu trestu odnětí svobody, zabývá se zacházením s osobami ve VTOS a odlišnostmi výkonu trestu u specifických skupin odsouzených. Dále nastiňuje studentů, psychické a sociální důsledky výkonu trestu odnětí svobody.

Penitenciární a postpenitenciární péče: Předmět se zabývá systémem penitenciární a postpenitenciární péče v České republice. Charakterizuje vybrané specifické skupiny odsouzených a specifika výkonu trestu odnětí svobody u těchto skupin. Zabývá se psychologickými a sociálními důsledky výkonu trestu odnětí svobody, se zvláštním zřetelem na negativní jevy ve vězení. Dále představí činnost Probační a mediační služby České republiky, výkon zabezpečovací detence a činnost kurátorů a dalších organizací pracujících s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody. V rámci výuky bude se studenty realizována exkurze do vybraného vězeňského zařízení.

Praktikum sociální prevence: V rámci předmětu Praktikum sociální prevence studenti zpracovávají skupinovou formou projekt primární prevence rizikového chování. Tento předmět navazuje na předmět Prevence sociálních deviací. Cílem předmětu je pomocí diskusí se studenty vymezit základní témata praktické realizace projektu primární prevence a tento projekt zrealizovat. Zaměření projektů směřuje do pedagogického prostředí.

Prevence sociálních deviací: Ve výuce studijní disciplíny Prevence sociálních deviací se studenti seznamují s klíčovými tématy prevence sociálních deviací, které jim pomohou pochopit prevenci v jejich různých mezioborových souvislostech jako důležitou pedagogickou oblast.

Sociální patologie: Předmět seznamuje studenty se sociální patologií jako speciální disciplínou, která pojednává o jednotlivých sociálních deviacích a jejich podstatě, seznamuje s vývojem i aktuálním stavem nejdůležitějších sociálních deviací vyskytujících se v naší společnosti a porovnává se zahraničím. Dále analyzuje příčiny těchto jevů, charakterizuje průběh vzniku těchto deviací u jedince. Obsahem předmětu je charakteristika základních sociálně patologických jevů, agresivní projevy - šikana, domácí a divácké násilí, extremismus, kriminalita, závislosti - alkoholismus, tabakismus, drogy, nelátkové závislosti, sebevražednost, prostituce. Jejich vývoj z pohledu historie a aktuální stav, důsledky a specifčnosti daných jevů u dětí a mládeže.

Sociální pedagogika: Předmět seznamuje s klíčovými tématy sociálních aspektů výchovně vzdělávacího procesu. V první řadě s nezbytnými poznatky o sociální pedagogice jako vědní disciplíně, o úloze prostředí ve výchovném procesu a to především ve spojitosti s rodinou, školou a dalšími výchovnými zařízeními a také lokálním prostředím a médií. Dále o činnosti sociálního pedagoga v praxi a o pojetí této profese.

Teorie sociálních deviací: Předmět seznamuje studenty se základními teoretickými přístupy k sociálním deviacím. Seznamuje se základní terminologií (normy, sociální deviace, toleranční limita, sociálně patologický jev, sankce, sociální kontrola ad.). Přináší poznatky o různých teoriích sociálních deviací, snažících se vysvětlit podstatu deviantního chování a to, z pohledu biologického, psychologického, sociologického a vyúsťuje v pohled polyetiologický.

Úvod do etopedie: Předmět seznamuje s etopedií jako vědní disciplínou speciální pedagogiky. Vymezuje její vývoj zejména v českém prostředí, definuje pojmy používané v etopedii. Předmět dále charakterizuje poruchy chování, uvádí klasifikace poruch chování a jejich etiologii. Studenti se seznámí se systémem pedagogicko-psychologického poradenství (činnost výchovného poradce, školního metodika prevence a psychologa ve škole, pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra), charakterizována budou školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a zařízení pro výkon preventivně výchovné péče (diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav pro mládež, středisko výchovné péče). Součástí

předmětu je také uvedení do problematiky integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami se zaměřením na poruchy chování. Důraz je kladen na orientaci v platné legislativě související s etopedickou péčí v České republice.

Úvod do kriminologie: Předmět seznamuje studenty s kriminální vědou kriminologií - uvádí základní terminologii, předmět a úkoly kriminologie. Výklad je věnován stavu, struktuře a dynamice kriminality. Součástí výkladu je uvedení do problematiky oběti (viktimologie) a pachatele trestného činu. Student se seznámí se základními druhy kriminality, detailněji s kriminalitou mládeže. Pozornost je věnována také možnostem prevence a represe kriminality zejména v prostředí České republiky. Důraz je kladen na orientaci v platné legislativě související s prevencí a represí kriminality.

12.4 Profil absolventa a předměty zabývající se rizikovým chováním u oboru Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii

Absolventi bakalářského studia oboru Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii se mohou uplatnit na pozicích vychovatel, pedagog volného času nebo sociální pracovník ve státním i soukromém sektoru. Nejčastěji nalézají absolventi oboru uplatnění v těchto resortech (Studijní obory, 2015, online):

- a) resort školství, mládeže a tělovýchovy: školní družiny, kluby, domovy mládeže; dětské domovy, dětské domovy se školou; domy dětí a mládeže, střediska volného času; instituce ochranné výchovy; instituce výchovného poradenství; instituce preventivně výchovné péče (střediska výchovné péče pro mládež, krizová centra)
- b) resort spravedlnosti: v oblasti penitenciární a postpenitenciární péče (vychovatelé v nápravných zařízeních, věznicích, asistenti a úředníci probační a mediační služby)
- c) resort zdravotnictví: psychiatrické léčebny; rehabilitační instituce
- d) resort práce a sociálních věcí: sociální kurátoři pro mládež; sociální asistenti, nízkoprahové kluby pro děti a mládež; domovy a kluby důchodců (animátoři volného času); ústavy sociální péče
- e) resort vnitra: uprchlická zařízení, integrace azylantů
- f) nestátní ziskové a neziskové organizace: občanská sdružení; obecně prospěšné společnosti; církevní zařízení; nadace Studium rovněž poskytuje způsobilost k výkonu prací v oblasti sociálně pedagogické prevence.

Shrnutí

Kapitola řeší problematiku vzdělávání v prevenci sociálně patologických jevů. Tu můžeme rozdělit do dvou oblastí. První je vzdělávání aktérů školského poradenského systému – školní metodik prevence, výchovný poradce. Druhou oblastí je vzdělávání pro ostatní oblasti společnosti. Tato oblast je dána do kontextu oborů, které jsou realizovány na PdF UHK. Důležité téma, které je na výuce také reflektováno, je otázka sociálního pedagoga ve školním prostředí – toto téma je dáno do kontextu s pohledem v zahraničí – především Slovensko a Polsko.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Vymezte, jak probíhá vzdělávání výchovných poradců a školních metodiků prevence?
2. Která legislativa toto vzdělávání vymezuje.
3. Jak probíhá vzdělávání a v kterých oborech na sociálně pedagogicky zaměřených katedrách na PdF UHK?
4. Jakým způsobem je na Slovensku pojímán sociální pedagog ve školním prostředí?
5. Vyhledejte v literatuře (Bělík, 2012), jaké jsou problémy ve vzdělávání učitelů v problematice prevence rizikového chování.

Literatura

- BĚLÍK, V. 2012. *Rizikové chování a jeho prevence v terciárním vzdělávání pedagogů*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012. 124 s. ISBN 978-80-7435-237-9.
- Programy a obory. 2015. In *Univerzita Hradec Králové* [online]. 2015 [cit. 2017-07-01]. Dostupné na internetě: <<https://stag.uhk.cz/portal/studium/prohlizeni.html>>.
- Studijní obory. 2015. In *Univerzita Hradec Králové* [online]. 2015 [cit. 2015-07-01]. Dostupné na internetě: <<https://www.uhk.cz/cs-CZ/PDF/Studium/Studijni-obory.aspx>>.
- Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.
- Vyhláška č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky.
- Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

K zapamatování

- Prevence
- Profesionalizace
- Legislativa
- Model kompetencí
- Školní poradenské pracoviště
- Výchovný poradce
- Školní metodik prevence
- Školní speciální pedagog
- Sociální pedagog
- Nestátní neziskové organizace
- Komunikace
- Výzkumy
- Profesiogram
- Preventista
- Interdisciplinarita
- Medializace
- Učitel
- Pregraduální příprava
- Studijní obory

13.1 Modely uchopení školského poradenského pracoviště jako cesta pro zkvalitňování prevence

Kucharská (2013, s. 42) představuje dva modely, jak v českých školách bývá koncipováno školské poradenské pracoviště. Jedná se o rozdílný pohled v zapojení odborníků do procesu poradenství. V obou variantách se předpokládá spolupráce v systému školy (spolupráce s učiteli – třídní učitelé, učitelé výchov, koordinátoři Rámcově vzdělávacích programů (dále jen Koordinátoři RVP) na školách, asistenti pedagoga) i mimo ni.

Model základní, ve kterém jsou poradenské služby zajišťovány výchovným poradcem a školním metodikem prevence. Tito odborníci jsou učitelé s následnou specializační přípravou pro výkon daných funkcí. Podle potřeby je systém doplněn o učitele výchov, koordinátory RVP (koordinátory rámcově vzdělávacích programů na škole).

Zajímavá je v tomto kontextu tabulka Národního ústavu pro vzdělávání, který se zabýval mapováním činností metodiků prevence v pedagogicko-psychologických poradnách v rámci primární prevence rizikového chování a v rámci tohoto mapování zjišťoval i jaký je stav školských poradenských pracovišť (NUOV, 2015)

Počet škol v průměru na jednoho metodika prevence

Počet škol		Počet žáků	Počet škol s kompletním „Školním poradenským pracovištěm“	Počet škol, kde není „školní metodik prevence“
základní školy / víceletá gymnázia	49	12 121	11,6 %	3,1 %
střední školy / učiliště / gymnázia	17	4 218	10,5 %	1,8 %
jiné školy a zařízení	10	226	3,9 %	3,9 %
Součet	76	16 565	10,79 %	2,9 %

Tabulka uvádí počet škol a žáků v průměru na jednoho metodika. Počet škol s kompletním ŠPP (školním poradenským pracovištěm) a počet škol, kde není ŠMP (školní metodik prevence - v %) z celkového vzorku škol. Z tabulky vyplývá, že na převážné většině škol není kompletní školní poradenské pracoviště. Školy řeší problematiku prevence pouze pomocí školního metodika prevence nebo některého z dalších aktérů prevence. Na 2,9 % škol není ani školní metodik prevence, i přes skutečnost, že to po školách požaduje legislativa.

Model rozšířený je charakteristický zapojením dalších odborníků – školního psychologa nebo školního speciálního pedagoga, dle možností školy případně obou.

System školního poradenství je zaměřen na pomoc žákům s určitým znevýhodněním. Pomocí speciálních metod pomáhají pedagogičtí pracovníci definovat a odstraňovat vzniklé potíže (Michalík, 2008, s. 6). Tento hendikep můžeme vnímat jak v rovině psycho-somatického hendikepu, tak především v rovině sociálního znevýhodnění, které má dopad do kvality života dítěte, jeho sociálních vztahů a vzniku možných patologických jevů. Zde nastupuje tzv. sociální terapie, v etopedii je častěji používán pojem sociální intervence.

13.2 Cesty pro profesionalizaci prevence ve školním prostředí

Samotná profesionalizace problematiky prevence rizikového chování ve školním prostředí může být realizovaná dvěma možnými cestami:

První z nich by vystihl současný stav realizace prevence rizikového chování na školách v rámci školního poradenského pracoviště. Za prevenci zde kromě vedení školy

zodpovídá vyškolený profesionál – školní metodik prevence, respektive výchovný poradce, školní psycholog, speciální pedagog. Roztříštění kompetencí mezi několik zodpovědných lidí, kteří jsou navíc různě motivováni a pregraduálně připravováni pro svou práci, způsobuje, že stav prevence rizikového chování na školách je často velmi neodpovídající požadovanému stavu. Záchranou bývají externí subjekty, které dodávají programy prevence rizikového chování do škol. V těchto externích subjektech (NNO) pracují velmi dobře proškolení odborníci – často absolventi sociálně zaměřených oborů. Druhou cestou tak může být hledání modelu, který už funguje v zahraničí – přiklonit se k profesi sociálního pedagoga ve školním prostředí.

Tento model však naráží na legislativní neukotvenost této cesty. V současnosti je v českém školním prostředí poměrně velký tlak na to, kdo bude profesionálně prevenci zajišťovat. Z pohledu zaměření sociální pedagogiky si na preventivní působení dělá nároky sociální pedagog. Speciální pedagogika však má už nyní akreditovaný obor Speciální pedagogika v učitelské formě, v jehož profilu absolventa je napsáno: Profesionálně připravený pedagogický pracovník pro práci speciálního pedagoga, výchovného poradce a školního metodika prevence. Sociální práce jako obor se v dnešní době ozývá s logickým argumentem velkého množství sociálních problémů, které se objevují ve školním prostředí a přesahují kompetence pedagogů. Tak se nově objevuje požadavek – sociálního pracovníka ve školním prostředí.

Vzorem by tak mohl být model, který od roku 2008 existuje ve slovenském prostředí dle zákona č. 245/2008 o výchově a vzdělávání a následně Zákona o pedagogických zaměstnancích a odborných zaměstnancích č. 317/2009 je na Slovensku realizovaná profesionalizace prevence prostřednictvím funkce sociálního pedagoga. Hroncová (2015, s.7) uvádí, že vzhledem ke skutečnosti, že jde ve slovenské společnosti o novou profesi, tak musí školní sociální pedagogové při realizaci preventivní a jiné sociálně výchovné činnosti překonávat ve škole mnoho problémů. Mezi nejzávažnější z nich patří absence profesního standardu: „Sociální pedagog“, dále pak nedostatek metodických příruček k sociálně výchovné práci a způsobům předcházení a řešení poruch chování u žáků na jednotlivých typech škol a také možnost dalšího kontinuálního vzdělávání, které je nezbytné pro další odborný a profesní růst sociálních pedagogů.

Pro profesionalizaci prevence rizikového chování ve školním prostředí jsou nutné následující předpoklady:

- Lepší legislativní ukotvení personálního vymezení aktérů prevence
- Zkvalitňování pregraduální přípravy nejen profesionálů v sociálně pedagogicky zaměřených oborech, ale především učitelů včetně celoživotního vzdělávání.
- Rozvoj metod sociálně výchovného působení a vytvoření metodik k jednotlivým jevům rizikového chování.
- Zlepšení vzájemné komunikace profesních a akademických komunit v kontextu interdisciplinarity.
- Realizace většího množství výzkumů v problematice prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže
- Vytvoření modelu kompetencí „preventisty“ včetně jeho profesiogramu.
- Medializace v pozitivním slova smyslu problematiky prevence rizikového chování s důrazem na pozitivní hodnoty a vzory.

Shrnutí

Pod pojmem profesionalizace prevence sociálně patologických jevů rozumíme různé kroky pro zkvalitňování problematiky prevence po stránce koncepční, legislativní, rozvoje metod, realizace výzkumů mapujících a rozvíjejících jednotlivé oblasti prevence, a také další kroky jako je např. vytvoření kompetenčního modelu tzv. preventisty. Samostatným tématem je i uchopení prevence v různých zemích a různé modely uchopení prevence ve školním prostředí.

Kontrolní otázky a úkoly pro samostudium

1. Vymezte, jaký je rozdíl mezi základním a rozšířeným modelem školského poradenského pracoviště.
2. Zmapujte, jaký model je uplatňován na škole v místě Vašeho bydliště.
3. Jaké kompetence pro svou práci má školní metodik prevence a výchovný poradce ve škole.
4. Kde v literatuře najdeme pozici sociálního pedagoga v ŠR a SK?
5. Jak vidíte roli NNO v prevenci sociálně patologických jevů ve Vašem okolí?

Literatura

HRONCOVÁ, J. – EMMEROVÁ, I. a kol.: *Sociálny pedagóg v škole v teoretickej reflexii a praxi*. Banská Bystrica : BELIANUM, Vydavateľstvo UMB v Banskej Bystrici 2015. 287 s. ISBN 978-80-557-0957-4.

JURYSTOVÁ, Lucie, Vladimír JAROŠÍK a Helena PACNEROVÁ. *Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků*. NUOV, 2015.

KUCHARSKÁ, Anna. Školní poradenské pracoviště. In: VALENTOVÁ, Lidmila. *Školní poradenství I.* Praha: PdF UK, 2013, s. 40-47. ISBN 978-80-7290-710-6.

MICHALÍK, Jan. *Školský poradenský systém v české republice*. Olomouc: Katedra speciální pedagogiky, 2008. Dostupné z: <http://www.uss.upol.cz/cz/clenove/profil/michalik/SPZ-expert-stanovisko.pdf>

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchově a vzdělávání.

Zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch.

